

Alvó nő

Lapszámunk 1., 4., 6–9., 14. 17. oldalait Haller József 2020 márciusában, a bukaresti Balassi Intézet – Bukaresti Magyar Intézet és a művész örököseinek szervezésében megrendezett életmű-kiállításának anyagával illusztráltuk.

PAPP ATTILA ZSOLT

Városállam

Amikor a bürokpohár
rendeltetési helyére ér,
a polisz visszanyeri méltóságát.

A polgárság időben ébred, hogy lássa
Szókratészt elmenőben. Az embert,
akinek mindig csak a háta látszik,
ahogy lábai nyomán elburjánzik
az út. Szeretői és rabszolgái
a külső kapuig kísérik, nekik ott
véget ér az örökkévalóság, míg ő
szó szerint túlmegy minden határon,
a városállamén és önmagáén,
amikor fenékig üríti.

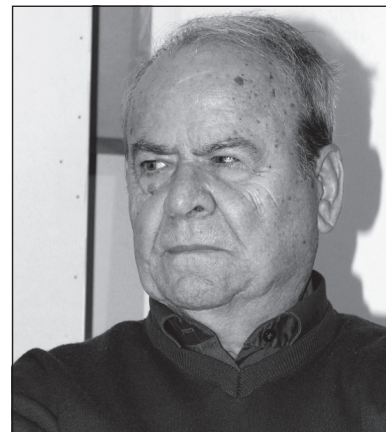
A város mint összecukható doboz,
sarkainál címerállatok vigyázzák
a nyugalmat és az üzenetvivő
zavartalan útját a közösség
szíve felé, ahol végre helyreáll
a rend. Így történhet, hogy a száműztek
és a száműzöttek teste is ugyanazt
az ökoszisztémát táplálja – végül
eggyéoldódik minden folyó, amely
korábban szétfutott külön tengerekbe.

Akármilyen az irány, mindig számított,
hogy Caesar vagy Brutus a polisz arca,
mert arról közmegegyezés született,
hogy Cicero sosem lehet az. Vagy a kéz,
amely tartja a tört, vagy a mellkas, amelyen
áthatol. Változnak az emelkedő kezek
és a süllyedő mellkasok, csak a keret
marad, amely lehetőséget teremt a
rituális ismétlődésekre. Kívül
a barbárok figyelnek, belül alig
ébred a város, lesi a selyemzsinór
vonulását saroktól sarokig.

Tektonikus rengések rajzolják újra
a térképet: jelzik az átmenetet a
birodalomba; idegek, erek futnak
át törékeny testén. Szókratész sétája,
Cicero kivágott nyelve, Caesar szívében
tör, Brutus kezében a megszerzett
jogar, a címerállatok kószolgatják
egymást a távozókkal és érkezőkkel:
az ökoszisztéma végül kihányja
mindet magából. Olyan színben játszik,
mint az erdő egy csendes mészárlás után.

A halottak a remélt feltámadás
után is száműzöttek maradnak.

Ebben az órában válik külön
a polisz a minden-mástól, és amíg
a bürokpohár rendeltetési
helyére elér, visszafogad.

A magukra maradottak
elszántságával

INTERJÚ
TAR KÁROLLYAL

/2

Gazda József

SZÁZ ÉV MEGPRÓBÁL-
TATOTTSÁG

/5

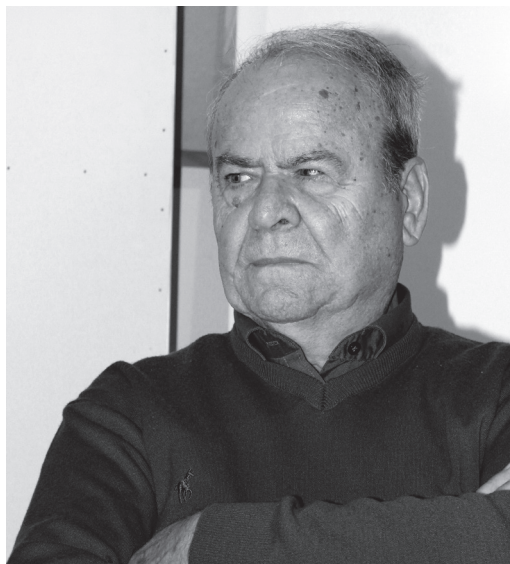
Hellmut Seiler

VERSEI

/14

A magukra maradottak elszántságával

Beszélgetés a 85 éves Tar Károllyal

Fotó: Horváth László

– *Első regénye, a Köszönöm, jól vagyok, 1969-ben jelent meg Bálint Tibor előszavával a Forrás-sorozatban. Különös év az erdélyi magyar irodalomban, több, régen várt nagyregény megjelenésének éve, ekkor jelenik meg az Üllő, dobszó, harang és a Zokogó majom is. A könyvről több bíráló is megjelent – vannak történetei az írói indulásáról?*

– Köszönöm a lehetőséget, hogy az „utolsó szó jogán” elmondhatom írásaim eddig jórészt magamban hordott titkait. A körülmények tettek íróvá. A hangos beszéd, majd egymás túlordítózásának egyre terjedő és elriasztó szokása kényszerítettek a magam elé terített hófehér papír tisztaságával való versengésre. Magamat kívántam tisztázni, azt, hogy mi végett születtem erre a világra. Jó volt hinnen abban, hogy valamiféle küldetésem van, valami apró szerepet osztott rám az élet, amelynek alakításában önismeretem függvényében némi sikerre is számíthatok. Mert azt is szülővárosom levegőjével együtt szívtam magamba, hogy „dicsőség nélkül, barmok gyanánt” fogunk az életből kimúlni, ha az időt és magunkat elfecséreljük. Ebben a „sors kegye” segített, amikor első könyvem megjele-

nése előtt tíz esztendővel, jobb híján újságírónak szegődtem. Technikusként terveztem apró hidat, gőzkazánt, munkagépeket, de erős elhatározással visszatértem a humaniorák izgalmas és végtelen mezejére, görög filozófusok munkáit lapozgattam, a Református Kollégiumban szobrásztehetségként tartottak számon. Hányatott családi életem miatt az egyetemről kimaradtam, hosszú katonáskodásom alatt írogattam, s közöltem a kolozsvári napilapban, ahol később a „betűvetéshez” szükséges alapokat elsajátíthattam. Volt a múlt század hatvanas éveiben Kolozsváron az újságírás gyakoronokainak kosárlabdacsapatnyi csoportja, akik napi kávéházi pihenőjükön a szépírás ígézetében nem átaláltak egymástól tanulni. Hallgatólagosan Cseke Gábort tekintettük okostojásnak, és belekezdünk egy vidám regény írásába. Rendre mindenikünk egy-egy flekkel toldotta meg a kéziratot. Sinkó Zoli humorát, Kiss János szikárságát, Bazsó Zsiga póriasságát, Német Ernő pajzanságát, Orbán Feri találékonyságát, Cseke Gabi civilizáltságát élveztük. Már nem emlékszem, de azt hiszem, Zágoni Attila, Kádár János, Pálfi Mircea és Kalinovszky Dezső is olykor hozzánk csapódott. Nekem az adott elég-

tételt, hogy egyik flekkiem groteszkuságát Sinkó Zoli javára írták. Így ment ez jó darabig. Aztán egy napon letettem kisregényem első változatát a Béke téri kávézó asztalára. A fiúk rendre elolvasták, hümögtek, Cseke Gabi igenelt. Az *Igaz Szó* 1968 szeptemberi számában kezdte közlését, a Szépirodalmi Könyvkiadó Bálint Tibor megtisztelő előszavával a következő nyáron jelentette meg. Megjelenhetett, de abban az évben a hatalomváltásban fél esztendeig engedékeny diktátor beke-ményített. Könyvem az egykori illegális „harcosok” összevásárolták és tűzrevelték. Bálint Tibort veréssel fenyegették. Kacsó Sándort nagyhirtelen nyugdíjazták. Főszerkesztőm „csak kulcsregénynek” degradálta könyvem, ismertetőt sem engedélyezett róla. Még abban az évben leléptem a napilaptól, és a Helyipari Vállalat műszaki osztályán találtam magam. Első könyvemről érdemi kritika, méltatás nem jelent meg. Az történt, ami változás idején, kollegáim cserben hagytak, amikor a *Romániai Magyar Szóban* lelkiismeret-vizsgálatra szólítottam fel őket, és néhány főszerkesztő nevét kisbetűvel írtam, mert a változás előtti hetekben is kitar-tóan hozsannáztak. A *Köszönöm, jól vagyok* után kilenc esztendeig könyvem nem jelenhetett meg. És később is kihagytak az első Forrás-nemzedéket ismetető írásokból.

– *Mit gondol, miért alakult így?*

– Ezt is csak mostanában értettem meg. Pedig könyvem előszavában Bálint Tibor már akkor leírta, hogy „mély vízbe” vettem magam és „az ironia zsilettpengéivel” az élet és a halál dolgait vizsgáltam: „Ez a mély víz nem más, mint az emberiség örök és sötét veszedelme, a megre-kezd szokások, cseppkövé fagyott és jéggé dermedt elvek, előítéletek gyűjtőfogalma: a konzervativizmus, amely önmaga ifjonti lázadását is letagadja, s szétvetett lábbal elállja utunkat a haladás kapujában. Ér-vei elmeszesedett igazságok, vagyis: dogmák.” Beismerem, hogy máig ezt teszem, félelem nélkül. A fiam halála utáni halálomból feltámadva pedig mindenre elszántan. A magukra maradottak elszánt-ságával. Fiatakoromban és később sem tartoztam egyetlen írói csoportosuláshoz. Talán származásom és a fiam életének áldozata utáni szekus zaklatások megszünte oldotta fel végképp bennem az akkoriban járványszerűen terjedő félelmet. A lehallgatás veszélyére figyelmeztető Balogh Edgár „Mi van itt?” kérdésére a meg-hökkentő „Fasizmus!” volt a feleletem, Domokos Géza feleségének iskola ankétjához a magyar iskolák tudatos elsorvasztásáról írtam, *Faragott fájdalom* című tematikus naplómban elrománosításunk tényeit rögzítettem. Magányosságom nyilván nem tett jót írói fejlődésemnek. Kerestem a magamhoz illő irodalmi formákat és továbbra is kacérkodtam a groteszk ábrázolással. Így lett belőlem félszáznyi könyvem ellenére olyan író, akinek könyveit még közeli barátai sem olvassák. A Kolozsvár Társaságnál tartott egyik szereplésemkor kiderült, hogy baráti kapcsolataink ellenére Kántor Lajos is csak első

TAR KÁROLY

Kolozsváron született 1935 augusztus 30-án. A magyar, a román, a svéd írószövetség és az Erdélyi Magyar Írók Ligájának tagja. Fémipari középiskolát, újságíró akadémiát, sajtóvezető-képzőt, magyar–román irodalom szakon főiskolát végzett. 1959-től újságíró, az *Igazság* és az *Ifjúmunkás* publicistája, majd a *Napsugár* gyermekirodalmi folyóirat főszerkesztője, az Erdélyi Kiskönyvtár könyvsorozat alapító szerkesztője, egy esztendeig az újraalakult Erdélyi Szépművészeti Céh intézője. 1995-ben Svédországba költözik unokái nevelésére. Alapította és szerkesztette a *Magyar Liget*et, a skandinávi-ai magyarok családi lapját, az *Ághegy* irodalmi és művészeti folyóiratot, a lundi rádió magyar adását és a bevándorlók svéd nyelvű lapját. Írt félszáznál több regényt, verset, kisprózákat, színjátékokat és közhasznú könyvet. Az *Irodalmi Jelen* regény pályázatán *Szerenád dobra, cintányérra és egyéb ütőhangszerekre* című regényét díjazták. A magyar művelődésben végzett munkájáért a Magyar Kultúra Lovagja, Ex Libris-díjjal, a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével, a Magyar Újságíró Szövetség Aranytoll díjával és a Pro Cultura Hungarica emléklappal tüntették ki. Legutóbbi könyvei: *Est* – válogatott versek, *Voltam* – emlékirat hat kötetben, *Kavart kevert* – kispróza-írások, *Hely-országban* – esszék, publicisztikák.

könyvemet igenelhettem, regényeim, novelláimat, verseimet nem volt érkezése olvasni. A kegyetlen sors engem kétszeresen sújtott korai halálával, elvesztettem egy küzdelmeimet ismerő, nálam két esztendővel fiatalabb jó barátot, és kiadatlan hármeregényemről (*Tangó*) sem mondhatott véleményt, íróasztalán maradt a 36. oldalra nyitva. Kegyeleti tárgyként Egyed Emesének ajánlottam kéziratomat, aki szerencsémre befogadta egyetemi dolgozójának titokzatos darabjai közé. Mindehhez még azt tennem hozzá, hogy mellőzöttségemet magam okoztam szókimondásaimmal, amikor nem találtam a helyem. Felbérelt rágalmozóm cikke után lemondtam a Kántor Lajos vezette RMDSZ szervezési csoportjának vezetéséről, Nistor Gáspár kisvállalkozó anyagi segítségével alapítottam a Kacsó Sándor szerkesztette Hasznos Könyvtár hagyományát követve az Erdélyi Könyvtárat, és egy esztendeig, már nyugdíjasként, a Kós Károly iránti tiszteletből minden ellenszolgáltatás nélkül egyenesbe hoztam az újjáalakult Erdélyi Szépművészeti Cég dolgait, amely végül Svédországba távozásom után „nagyjaink” politikai egymásnak feszülésének lett az áldozata. Akkoriban tíz könyvem nyomdakészen kiadóra várt.

– Ezek a könyvek végül megjelentek nyomtatásban?

– Nemcsak engem, másokat is megróttak, amikor előkotortuk íróasztalunk fiókjába süllyesztett műveinket. És mert a vesztes politikusok táborába tartozónak hittek, támogatást irodalmi munkáimra nem kaphattam, *Erdélyi mézeskalács* könyvemre pedig csak annyit, amennyiért lehetetlen volt kinyomtatni. Eleinkől tanulva előfizetőket gyűjtöttem *Tótágas pillanatok* című egypercesem válogatását tartalmazó kötetemre. Ezernél is többet. Mégsem találtam rá kiadót. Ezt nem írhatom a kegyetlen sors számlájára, vakként is tudnom kellett, honnan fúj a szél. Feleségem halála után, mellőzésem okozta sanyaró hangulatban, de tudatosan unokáim nevelésére választottam második otthonomul Svédországot. Ideiglenesen nem az írásról mondtam le, hanem csak az erdélyi közszolgálatról. Az írást én mindig is kedvtelésből műveltem és meghatározó módon a közművelődés szolgálatában. Publicisztikáimban hemzsegek az olyan sorok, amelyekkel a „piszkos” politika ellenében a kulturális felemelkedés népszolgálatát igeneltem. Úgy látom, ezzel világviszonylatban is adósok vagyunk, s ezért lassan eluralkodik sárgolyónkon a pánik, mert nem bírunk a világunkat fenekestül felfordító láthatatlan, de számolhatatlan pénzeszsákjaikon láthatóan pöfeszkedő eszement hatalommal.

– K. Jakab Antal egy 1971-es Igaz Szó-beli tanulmányában egy új nemzedék indulására figyelmeztet: Vári Attila, Bodor Ádám, P. Lengyel József, Sigmond István mellett említi első könyve alapján, közös jegyük, hogy valamennyien a „lappangó életelekről” írnak. Vannak még lappangó éleletről, amelyeket meg kellene írnia?

– Szilágyi István három évvel fiatalabb nálam. Példaképem évtizedek óta. Egy nagygyűlésen románul mondott bátor beszédét csodáltam. Félelem nincs benne. Ezt érdemes utánozni. A szekus időkben a főszerkesztő távollétében megjelentette *Vizhányó dosszié* című groteszk egypercesemet – csodával határos módon megúsztuk. Persze, hogy vannak írói terveim, de az idén, miután publicisztikáimból *Helyőrségben* címmel – itthon és otthon fejezetekkel – összehoztam egy, a Magyar Műhely figyelmébe ajánlott kötetet, virtuális nászutat engedélyeztem magamnak. A gondviselés küldte mellém Kovács Magda nyelvészt és névkutatót, hogy két folyóiratom utolsó számát megjelentethessem. Lundban lakunk, (magyarul Liget) s ligetek szomszédságában, nyuszik, vadontermő szamócák, mezei saláták, medvehagymák és tormaföldek felfedezői vagyunk, hajósok a koronavírusok szabad áramlásának földjén, ahol hatványozottan nő bennünk a kolozsvári napok utáni vágyakozás. „Ennél jobb se kell!”, idézgetem suszter nagybátyám királyokhoz méltó elégedettségét.

– Az ismert katona című levélregényéről Molnos Lajos mellett Cseke Gábor is írt. „Az életműbe ezt is bele kell kalkulálnia az alkotó embernek: a gyermekeit” – írja Cseke. Egy Önnel készült interjúban azt vallja, szinte minden műve emlékköltés: szülei, gyerekei, felesége történeteit „kalkulálja” bele az életműbe. Közben kiadta édesapja emlékiratait, illetve több könyvében megírta saját regényes életrajzát, visszaillantásait is. „Lappangó életelekre” lett a családtörténetben?

– Írásaim örökös témája jelenkori, hiszem, hogy egész életünk magunkkeresés. Ehhez pedig tágítható környezetünkben a hozzánk simuló és koccanó egyedek életcélja, viselkedése, a mindennapokhoz viszonyulása nyújthat kvintesszenciát. Első regényemet apámnak írtam, anyámnak az általa mézeskalácsos nevelőapám titkolt receptjeiből az *Erdélyi mézeskalács* c. könyvem, könyvtáros feleségemnek írtam *Tótágas* c. színjátékomat, amit Tompa Gábor farmere zsebében csempészett ki megjelenésre, fiamnak *Az ismert katonát*, lányomnak a nemrég befejezett *Az ismert katona igaz története* címmel ennek második könyvét. Magamnak pedig egyperceseim, hogy bizonyítsam, magam vagyok az erdélyi „Örkény Pistike”. Második feleségemnek lélektani regény dukál, tervem van róla.

– Ön 1995-ben költözött Svédországba – Kolozsvárral azonban nem szakadt meg a kapcsolata. Milyen az a Kolozsvár és lakója, amit Tar Károly maga mögött hagyott, s milyen, amelyhez időről időre visszatér? Hazára lett Svédországban? Hol van az író hazája?

– Köztudomású, hogy ott az ember igazi hazája, ahol nevét hibátlanul írják. Svédországban nekem sikerült a Carolt Károlyra változtatnom. Érdekes, hogy itt ismerik az összes ékezetes betűket. Há-

zasságkötéseimkor ebből Kolozsváron botrány lett, létezésemet is kétségbevitte a hivatal. Végül szenátori és polgármester-helyettesi közbejárásra irataimban az előírásokban álló, de nem használatos „ortografierea numelui” „kiskapun” át azt a nevet használhatom, amelyen anyám szólított. Ezt is megértem. De házsongárdi sírhelyemen és lundi temetőbe kívánczó helyemen is ez áll majd poraim fölött.

– Tar Károly titoktára címmel kiadta azokat az internetes bejegyzéseit, titkait, melyek „mérgezik napjait”, s amelyeknek megfejtéséhez megtalálta a kulcsot. Az egyik bejegyzésében azt olvasom: „Rég megbékéltem a világgal és mellőzöttségemmel is. Apám túlélte minden haragját. Igyekszem követni példáját.” Számvevés e mondat vagy tapasztalat?

– Az öregség mindenkit bölcsebbé tesz. Valamennyire nekem ez is sikerült. Mi marad meg munkáimból? Feltehetően az ebben az interjúban is némileg körüljárt kisregényem, a *Köszönöm, jól vagyok*. De azért reménykedhetem. A Magyar Elektronikus Könyvtár, amelynek régi híve vagyok, honlapomon (aghegy.hhrf.org/tarkaroly) kívül örzi többnyire kis példányszámban megjelent szövegeimet is. Bálint Tibornak idősebb korában már „fájt az utazás”. Nekem (az állítólagosan gazdag svédnek) nem a honoráriumok immár négy évtizedes hiánya, hanem a pályáztatás okoz rettenetes fájdalmakat. Emlék-irataim hat kötete például mindössze hatvan példányban jelenhetett meg, mert a folyóiratom nevében a pályázó egyesület a maga önös céljaira fordította a megítélt összeg nagy részét.

Magamat idézem: Tudattalanunkból kiemelkedően megélt perceink mögött rejtekezünk, mint a hód zegzugosan egymásra dobált ágakból tornyozott lakása alatt. Úgy rejtekezünk, hogy messze látszóan megmutathassuk magunk. Perceink minden ágára szükségünk van, ahhoz, hogy észrevételessük magunk. Hangyaboly formájú életművünket embertársaink nyüzsgésében, egyéniségre törekedve, ha ellentmondásosan is, de tudatosan, saját magunknak kell építenünk. Erre csak a félelem nélküli ember képes. Az árnyékember fél önmagát megismerni, nem a saját maga útját, nem az alkotó életet, hanem a konvenciót választja, és a társadalmi renchez igazodva, az unalomig utánzásra áldozza vagyonos napjait, óráit, perceit. Személyisége fejlesztése helyett a renyheségre alkalmas konzervatívizmusban téblábol. Hatalomra vágyik, ahol nem a szeretet kormányoz. Csordába verődve küzd félelmeivel, az étellel, a halállal. Megélt percei sokaságával sem képes felnőtt emberré válni. Menekül a halhatatlanságba, az újjászületésbe. Ha a lét értelme az, hogy van, akkor lenni: teremtetést jelent. Csak így, minden percben magunkat hasznossá téve, a saját lábunkon állva lehetünk hites vagy hitetlen hasonmásai az Istennek, része a megközelítésre érdemesnek és lehetségesnek, képzelt időnk öröknek hitt titkainak.

DEMETER ZSUZSA

TAR KÁROLY

Szeletelt gondok

gubbasztok az ágyamon
előttem Marcus Aurelius,
Bécs alatt ült sátrában,
görögöktől szopta a filozófiát,
a különlegesen pihentagyúak
fürjviadalokból próbálták jövőt jósolni,
hatalma megtartásához nem kellett rengeteg
tudás, kikezdték birodalmát a betolakodók
barbár népek akár a pestis,
magamagát leigázhatta,
egyszerű köntösbe bújtatott eszméit
exportképes mondatokba csomagolta
kereslete van ma is százazrek által próbált világpiac.
nekem is fáj, hogy nincs szükség a gondolatainkra
a nyájtól elcsámborgott állat külön utat próbál,
korbáccsal, kutyákkal terelik vissza
a robotolásba, a semmittevésbe,
a jó polgárból egész életét kitöltve
így lesz lusta állat, újat próbálni rest,
mások utánzásában kimerült átlagember

a jó gazdaasszonyt utánozva
az állhatatosan csipegetők elé szórnam okosságaim
csupán a gazdaasszony kézmozdulata az enyém
és az érzés az erőtől duzzadó, magok iránt
magam teremtettem őket, isteninek érzem magam,
kijózanodva tudva tudom, hogy üresen tatóngó kalász,
összeszáradt, magában penészedett csutka vagyok,
az egyre hitványkodó idő felbontott,
kipergette magvaimat az ismeretlenségbe,
lényem kvintesszenciáját, képességeim rügyeit vesztettem
a dülledt szemű Descartes szerint kételkedésem folyamat
az állítólagosan pofonegyszerű önmegismerésben,
mit darab méhviaszsal bizonyíthatok
tudatalatti vizeimből iszom végeláthatatlan hajózásaim alatt
s itatnám az egész szomjúhozónak képzelt világot
így őrzöm kutam vizének frissességét
sajátos zamatát, tisztaságát, üdítő erejét
csak vigyék, csak használják
padkameleg-anyák bársonyos melléből csordogáló tej kínálja így
magát
potyások Light Colával nyelik a fogalmazás-fogamzástáglót
vércukruk felmegy a még el sem kezdett töprengéstől is
zúrzavaromban kutam fix pont, kimozdítanám a jelent
de kötnek a bölcsességek
Primum vivere deinde philosophari.
ha ezt is komolyan veszem, csak sírok és nevetek
apránként kiiktatom hétköznapjaimból a spinozai megértés vágyát,
megfeledekzem a tartalomról,
üresen tatóngó kereteket látok magam körül
a sablont felkenték minden dolgok királyának
minden áldott és áldatlan reggel
felkel a nap a püspöklila–zordhideg hegyek mögül.
Ha nem látjuk is, hisszük!
hangyaseregként szertesietnek gondolataink
fényes-fekete szorgalommag valójában tartósított kakukktójás
Mr. I. B. Watson üzenetével:
Állítom, hogy nem gondolkodunk, csak beszélünk!

Gondom végtelen akár bánatom
a nem igazán lét apró szüneteiben
érezstelenítés nélkül, hideg ecetes ollóval
szoktam kioperálni magamból
nem fogadnak be semmiféle tisztítóba,
nemes anyagból vagyok, hányingerem van

miközben kivasalnak, gyapjúhoz hasonlóan összeugrom
otthonról kapott dacom elég ahhoz, hogy ne tartsam
a forró vassal belém erőltetett élvonalat,
összeszorított ajakkal szétszakadok
kocsonyás péppé válnék
tudománytalanul fantasztikus filmek hőse
aki egy jobbegyenestől kirepült
a repülő csészealj nyitott ajtaján,
otrombán puffant az európai porban, ezüstös hamuvá vált
beteljesült rajta emberi sorsunk
látjátok feleim, ha gondolkozunk is
...isa por és chomuv vogymuk...

Ez hittel hitt végünk, évezredek óta mellébeszélünk
port és ködöket kavarunk erőltetett eszmezápörökben
fölslegesen indukált villamos erőmaradékok ülednek
agyunkban, egyre szürkébb szürkeállományunk
kivagyiskodva hordozzuk fénybe, elismerésbe fűrdetve-mártva
kiskacsák megmosolyogató bukdácsolásával úszunk
a lét fodros mélységei fölött fölslegesen lebegtetjük
kérődzött alapigazságnak kikiáltott fantazmagóriáit
... isa és nöm iggy ember mulchotja ez vermöt...

Hiába kerülgetjük, végleg el nem kerülhetjük
azért élünk, hogy félelmünkkel küszködünk
beleírjuk az arisztotelészi hagyatétkba apró katarzisaink sorát
hangtalanul is vinnogva szenvedünk az ismeretlentől
halálunk másokban okozhat sístergő fájdalmat
ifjabb Arouet királyt követve hirdetjük hiába
Műveljük a magunk kertjét!
Nem mi tapossuk szét a gyalázatost,
hanem a gyalázatos tapos szét bennünket!

Kimosolygom a világba, nem jó az,
ha akárki belénk láthat
néha a kutyám előtt is titkolnom kell
okos könyveimből összekapart gondolataim
képzeletbeli hanghordozómról peregnék elő
az agyam belseje felé fordított titkos képernyőre
képnyelven írható feszes mondatokban torlódnak
az ismeretlen rendező szeszélyes utasításai szerint
gyönyörűséges órákon kötik
szabadságtól megrészegült figyelmem
a magamra figyelés rabja lettem
belengik álmaim
toronyban örökmozgó fekete madarak,
szavakra és jelekre szétszedik szövegeim
génjeimben rejtőző makacssággal szerelem használható gondolattá
valami használható új csekélységet, apróságot, útmutató
részigazságot,

kicsi pallókat az értelemkupacok között,

a fénynyalábokat a tudás sötét zugait pásztázzák
fényre katapultált fecskék,
megvilágosodásuk pillanatát megért szentek
részei a reggelnek, a meggátolhatatlan derengéseknek
álomkönnyű mosolygások alig érzékelhető rezdületének
a pillanatnyi csönd képzeleten felül kitágul
hihetővé szobrozható a hihetetlen
nem barmok gyanánt, dicsőség nélkül fogunk az életből kimúlni
hű ebek vidám farkcsóválással harsogjuk
értelmes lény vagyok, érzelemmilliárdos lélek
nemcsak útszélien bárgyú búrján,
focipályán örökösen visszanyírt fűszál
ritka erdőben megszámlált fa,
elcsapott gondolat, elhallgatott keserűség
élet és halál közötti meg nem hallott sikoltás,
világűrbe kicsapott üzenet
úr legalább magam fölött

Száz év megpróbáltatottság

A számbavétel éve az idej. Visszatekinünk a múltba, az eltelt embergyötrő, nemzetünket minden más nemzetnél jobban próbára tevő évszázadra, önmagunkba nézünk, s feltesszük magunknak a kérdést:

Megtettünk-e mindent, amit megtehettünk?

Tudtunk-e értelemmel, sorsunkba bele nem törődön élni?

A tárgykor széles, elvégezhetjük az önmagunk vizsgálatát szinte minden vonalon, így a mindenkori embersorshoz jellegében is kötődő művészetben, művészetünk „háza táján” is. Erre tesz próbát a *919–018 Erdélyi Magyar Képzőművészet* című vastkos, több mint félezer oldalas, 220 művészt s azok 379 alkotásának a reprodukcióit felvonultató, három – magyar, román és angol – nyelvű kötet.

Mindenekelőtt nézzük az Iskola Alapítvány Kiadó megjelentette hatalmas könyv felépítését.

Két bevezető (Kelemen Hunortól és Vécsi Nagy Zoltántól, azaz a támogató és ötletgazda RMDSZ elnökétől és a művészettörténész szerkesztő-kötet-összeállítótól jegyzett) írással kezdődik. Majd a korszak négy nagy periódusát bemutató fejezet következik négy szerző tollából: I. *Erdélyi Magyar Művészet a két világháború között, 1919–1939* (Murádin Jenő); II. *Törékeny csónak hullámverésben, 1940–1944* (Szücs György); III. *Magyar művészet a kommunista Romániában, 1945–1989* (Vécsi Nagy Zoltán); IV. *Magyar művészet 1989 után* (Kányádi Iréne). Az életrajzokat bemutató fejezetet Jakab Ágnes írta.

Próbáljuk meg a beletekintést, illetve a látottakon való elmélkedést.

Milyen is Erdély magyar művészete, vagy más oldalról közelítve: milyennek mutatja azt be a kötet?

Induljunk ki a művészet ősfunkciójából:

Istennel való beszélgetés az. Vagy ugyanaz „nem vallásos” megfogalmazásban: számadás, vallomás a sorsról, az emberről. A lélek megszólalása-megszólaltatása, párbeszéd a mindenséggel, látélet a korról s annak emberéről. Elég, ha bizonyoságként csak az egyiptomi művészetet vagy a román kort, a gótikát és barokkot idézzük – mind-mind a maguk módján teszik ugyanazt. Egyszerre vall a művész a saját koráról, saját „törzséről” – melyekből kilépni nem tud – és az egyetemes emberről.

Ebben a bemutatott korszakban népünk, nemzetünk történelme, sorsa legnagyobb megpróbáltatását élte át, s ennek a hatalmas megpróbáltatásnak a legfőbb elszenvetői is voltunk, mi, utódállamok-beli – ez esetben romániai – magyarok.

Vall-e erről művészetünk, vagy legalábbis ad-e jelt erről? Teljesíti-e a maga áttételességével, közvetett módján, mert ez is lényegéhez tartozik, a maga funkcióját?

Ahogy a nagy áttekintő könyvet, „lelárt”, „számadást” a kezünkbe vesszük,

erre is kell gondolnunk. Meg kell próbálnunk megszólaltatni, visszavetíteni – művészetéből – a nemzet sorsát, százéves magányát.

Murádin Jenő korszak-bevezetőjében szépen és tudatosan vázolja fel a trianoni lelkületet, a ránk zúdultakat, s azok elvárásait. „Erdély magyarsága a sorsfordító idők kezdeteit átélte. Ebből a letargiából kellett magához téríteni a repatriálásból itthon maradtakat” – írja.

És miben állt ez a magához-térés? Nem adni fel önmagukat!

Valahogy így fogalmazhatták meg feladatukat a kor művészei: megőrizni, megtartani a magunk arcát. Nem tudom, mennyire szándékos, hogy a könyv „nyitó” – tehát első reprodukciója Nagy Istvánnak az *Öregasszony* c. képe. A világháború frontjait megjárt művész „a kor arcát” is beleviszi a komorló színű, komor nézésű falusi asszonyt megjelenítő képébe. Ekkor kellett döntenie a művésznek is, végleg Magyarországon telepszik le, tehát elhagyja megpróbáltatásokra váró szülőföldjét, mint egyike a közel 300 000 menekülőnek, kitépi magát sors-üzenetű, képeinek százaiban is csodálatosan megőrkített szülőföldjének meredek hegyei, hegyoldalai közül, festi, erős pasztellnyomaival a papírfelületekre szántja oda népének a sorsát. Érdekes az is, hogy bár elment, mégis az erdélyi művészet részének tartja a művészettörténet-írás egész életművét. S joggal, mert tovább viszi-örzi-építi Erdély Lelkét, kétség sem férhet hozzá, hogy nem ezt tenné.

A következő két kép Mattis Teutsch János alkotása ebből a korszakból, amikor épp túl van a „dobbantáson”, 1917-es *Ma*-kiállításán, elszakadt pályakezdésének szecessziós stílusától, s festeni-metszeni kezdi „lelki virágait”, melyek a kor egész művészetének csúcsteljesítményei közé tartoznak.

Milyenek lehetnek azok a saját megjelölése szerint „lelki”, tehát lélekből fakadó munkák? Mind formailag, mint kifejezésben bennük a kor. Különösen línometszete jelzi, vetíti elénk az utóbbi is. S folytathatnánk – ha lenne tere ennek – lépésről lépésre tovább ezt a számvetést. Ziffer Sándor 1920-as keltezésű *Libamező* vagy ’25-ös *Tavaszi Nagybanán* c. képeire is nehéz lenne rábizonyítani, hogy nincs azokon rajta a 20-as évek sorsunk-megpecsételő hangulata. Általános jellemzője ennek az első két évtized rabigában korszaknak, hogy „önmegtartásra”, Nagybanán értékeinek – s egyben művészetünk nemzeti jellegére utaló arcunknak, értékeinknek – a megőrzésére a megőrzésére „rendezkedett be”. Ezt érezhetjük Szolnaynál, Nagy Imrénél, Tibor Ernónél, Nagy Oszkárnál egyaránt. S hogy tovább is „konkrétizáljunk”, Jándi Dávid *Levétel a keresztről* című olajképén sem a bibliaiság dominál, annak is erős az áttételessége.

919 –
018 ERDÉLYI
MAGYAR
KÉPZŐMŰVÉSZET
ARTA PLASTICĂ
MAGHIARĂ ÎN
TRANSILVANIA
TRANSYLVANIAN
HUNGARIAN ART

Tehát a kor művészei „vallomásának” a lényege: élünk, vagyunk. S ezt húzzák alá a történések, a Barabás Miklós Céh 1937-es létrejötte. Vagy – tovább vizsgálva – Mattis Teutsch János ekkor megszülető konstruktivizmusa vagy Pittner Olivér sajátosan tömör, egyszerre elvonatkoztatató és megjelenítő látomásos világa művésztünknek azt a törekvését is kifejezik, hogy ne zárkózzunk be, tartsuk a lépést a világgal, s úgy építkezzünk.

Fellendülőben volt akkor, már a Trianont megelőző időkben az egész magyar s benne erdélyi művészetünk, Nagybanán töltötte meg a plein air derűjének fényével, levegősségével azt. Így elsődleges cél lehetett: Nagybanán szellemét továbbvinni. Nem a történelmi tragédia megjelenítésére, „nem a siránkozásra”, hanem a cselekvő szembefeszülésre helyezték a hangsúlyt. Ezt tették a kor nagybanányai nagyjai, Thorma János, Jándi Dávid, Mund Hugó, Krizsán János, Ziffer Sándor és Nagy Oszkár. Működik tovább az iskola, mely a román művészek csatlakozásával országos jellegűt is kap.

Új lendületet hoznak a frontról vagy a csonkaországból hazatértek, Szolnay Sándor, Nagy Imre, Kós Károly, s ehhez csatlakoznak az akkor pályakezdő fiatalok, Fülöp Antal Andor, Fekete József, Galasz Nándor és Szervátiusz Jenő. Az utóbbi megpróbálja népe – a népi faragás – értékeit is átvinni alkotásaiba. S teszik ezt zokszó nélkül, művészetük hangolása így inkább optimistának mondható.

A rövidre szabott 4 éves időszak, melynek rálátásos bemutatását Szücs György vállalta, tulajdonképpen új energiákkal való feltöltődéssel, új létesítmények, intézményrendszerek, emlékhelyek-émlékművek létrehozásával párosul. Hogy bejött a második háború, hogy a doni csata tragédiáját, az újabb háború borzalmaikat éli át a magyarság, mintha mit sem tudna erről művészetünk, vagy szűkítve: az itt idézett művek.

>>>>> folytatás a 6. oldalon

Rövid volt az idő ahhoz, hogy a művészet lereagálja az idők hangját? Mint a patak, folyik a történelem. Talán Észak-Erdély visszatérésének az öröme vonta el művészeink figyelmét az újabb tragédiáról? A könyv vonatkozó fejezete mindössze 10 műből álló képanyagnak a válogatása megint inkább az optimizmust emeli ki, szólaltatja meg. Talán csak Szervátiusz Jenő (*Első világháborús emlékmű, Csikmenaság*) és Papp Aurél képe (*Bivalyharc*) utalnak enyhe áttélességgel a kor lelkére, belső feszültségeire.

A kötet gerincét adó négy és fél évtizedet átölelő korszak a kommunista Románia magyar művészetéé, melyet Vécsi Nagy Zoltán átfogó tanulmánya vezet be. Az írás egyöntetűen kiemeli: minden kötöttség, irányítottság ellenére „éppen ez az időszak az egyik legsikeresebb (annak minden hosszútávú negatív kihatásával együtt) a romániai magyar képzőművészet történetében”. S ez vonatkozik elismertségünkre, művészeinknek az országot reprezentáló külföldi tárlatokon való részvételére, de értékteremtő munkájukra is, melyet jószerével szél ellenében kellett kifejteniük. A fejezet szerzője Nagy Albertben látja azt az értékteremtő szellemet, akit „emberi őszintesége és tiszta eszménységével elegyített eredetisége” emelt az átlag fölé, s így lehetett a szocreál nyűgét lerázni akaró fiatalok legáltalánosabban elfogadott példaképe a „három Nagy családnévű” festőművésznünk (István, Imre és Albert) egyikeként. S azt a stiláris sokszínűséget is végigjárja a tanulmány, mely fel tudta lazítani a követelt és hatalmilag fenntartani akart egyszínűséget, mellyel a XIX. századi realizmusra alapozó, s a rendszert dicsőítő szovjet mintát akarta meghonosítani. A kor lehetőségeinek tükrében „nálunk egy sajátos keleteurópai kanonizációs folyamat részeként a még akkor is élő posztnagybányai stílus, de a főiskolákon részben még mindig sulykolt realizmus, valamint az akkorra legalább már reprodukciókon újra látható klaszrikus avantgard irányzatok (leginkább az expresszionizmus, konstruktivizmus és szürrealizmus) ötvözetének stílusváltozatai jöttek létre”. Ezt igazolja a fejezet 156 művész 252 alkotását felsorakoztató reprodukciós anyaga is. Jellemző rájuk a stílusváltozatosság, kezdve a szocreál igényeit kiszolgáló, itt bemutatott néhány műtől (Miklóssy Gábor *Grivicája*, Abodi Nagy Béla *Olvasókja*, Kosztándi Jenőtől a *Hinta*, s a stilárisan ugyancsak ezek közé sorolható Kolozsvári Puskás Sándor- és Bordi András-művekig (*Arany és Petőfi, Székely tánc*). Átmenetet képeznek a poszt-szocreál munkák (Kosztándi Katalin: *Válaszúton*, Márkos András: *Nagyapa*, Tóth László: *Az Utunk szerkesztősége*), és már ott vagyunk a „mély vízben”, az alkotójuk egyediségét is kifejező alkotások között. Ha nincs a szocreál, talán sokszínűbb s szélesebb formavilágú lenne a kor művésze. De az sincs kizárva, hogy kevésbé áttételes. Mert a tiltás, a kor sematizálási szándéka ellenreakci-

Mattis Teutsch János: *Kompozíció*

ót is kiváltott. Nagyobb szerepet kapott a gondolat áttételes elrejtése, a metafora. Mert nézzük csak a korszak két kiemelkedő művét, Nagy Imre *Madárijesztőjét*, illetve Nagy Alberttől *A győztest* és a *Ludakat*. Egyik sem „az, ami”. A *Madárijesztők* nem madárijesztők ábrázolása és *A győztes* – ennél maradvány – nem győztes. Mindkét műnek óriási áttélessége van. Ezek – és az időszak legtöbb nagy műve – a kor akarata ellenére születtek. Nagy Imre műve a magyar '56 hatására teremt meg (mert ehhez kivételes teremtő erő kellett) ezt a talán egész életműve legkiemelkedőbb művét, azon a komorba borult tájat az elrettentő madárijesztőkkel, a lesben álló vércsékkel, a félelmet és kiszolgáltatottságot egyszerre megtestesítő meztelen nővel, a menekülni nem tudást és az annak ellentmondó reményt. Vagy Nagy Albert művén szó sincs győztestről és a ludak megmutatásáról sem. Az előbbi inkább a harcban való meggyőzőtörtségünkről, megkínzottságunkról szól. Az utóbbi – Nagy Albert egyik „nagy műveként” – helyzetünk, vasfüggöny-mögöttségünk, a világtól való zártságunk ellen kiált, szomjúhozottságunkat, s az innen való kitörés, szabadulás vágyát szólaltatja meg. Egész életműve a szocreál tagadása, csak láthatóságában, elemeinek megjelenítésében kötődik magához a realizmushoz is, minden egyes képeleme gazdag áttélességgel, a látótól való elvonatkoztatottsággal bír. Ha mindezeket figyelembe vesszük, s utalni akarunk a korszak művészetének, a műveknek nemcsak a formaiságukban való megnyilatkozásáról, hanem üzenetéről is, éreznünk kell, hogy az magas

szinten vall sorsunk megpróbáltatottságairól is. És nem csak epikus, elmesélhető formában vall! Hogy csak néhány példát sorakoztassunk fel: Ábrahám Jakab *Napimadásával*, Sükösd Ferenc *Kidöntött fákjával*, Árkossy István *Félelemjével*, Kemény Árpád *Kő és virágjával*, Márton Árpád minden művével, Bene József *Bivalyokjával*, Soó Zöld Margit *Maszkokjával*, Nagy Pál *Vakablakával*, Cseh Gusztáv *Ikaroszával*, Deák Ferenc *Szárhegyi emlékével*, Rusz Livia *Önarcképével*, Diénes Attila *Totemjével*, Miklóssy Gábor *Látomásával* vagy akár Páll Lajos *Canтата profanájával*... S vonatkozik ez a kor elvonatkozató szellemiségében fogant – nevezük így – egyedi látomásokra is (Jakobovits Miklós, Hervai Zoltán, Paulovics László, Gergely István, Albert László, Vilhelm Károly, Kopacz Mária, Sipos László és sok más alkotó művei). Miközben a kor elvárása szerint tilos volt a sokszínűség, művészetünk sokszínűvé vált. Minden műfaj – festészet, szobrászat és grafika, vagy a dekoratív jellegéből kilépett, a fölé nőtt textil és kerámia, s a korszak végére megszületett új közlésforma, az installáció is – jeles művekkel vagy megnyilvánulásokkal írta be magát a kor kincsestárába.

Vécsi is kiragad néhány életutat, némi egyéni és közös, a kor arcát idéző jellegzetességeket bemutató dolgozatban. Igen jó, hogy helyet kapott az írás végén egy „helyzetkép” is, a Baász Imre tervezte-szervezte *A ház* című kiállítás kálváriája, többszöri betiltása. Ez is hozzájárul a kép teljességéhez, s azt húzza alá, hogy minden, ami ebben a közel fél évszázados korszakban született, a ha-

Nagy Albert: *Ludak*

talom akarata ellenére, s az azzal való szembeszegülés jegyében történt.

Az utolsó 29 év – mondhatjuk így is – jelenkori művészetünk fejezetnyitó tanulmányát Kányádi Iréne írta. Az írás tulajdonképpen művészeti életünk szét-rajzását, új intézményeit, csoportosulásait, tájak szerinti leosztódását, addig tiltott műfajainak – performanszok, happeningek – felvirágzását veszi célba, mutatja be. Mindezekből az következik: él tovább művészetünk, s minden formában teljesíti feladatát. S bizonyítják ezt a művek – 59 művész 63 alkotása – is. Gazdag a változatosságuk, sokszínűségük, s a maguk módján bennük a kor. Az előző időszak visszahúzó erőinek a megszűnése nem azt hozta magával, hogy bármit lehet, szabályozó erővel lép fel bennük az Itt és Most követelménye, a számvetés kötelező kényszere. Az *Inferno* (Tamás Klára) vagy fézskeink szétesése (Köllő Margit: *Fézszek*), sőt, ezt is mondhatjuk: *A gyűlölet farsangja* (Kákonyi Csilla), s még a *Délibáb* is (Bartos Jenő) tovább tart. S a szabadabb levegő abban nyilvánul meg, hogy emlékművek, emlékkalkotások születnek '56-ról (Vargha Mihály, Szakáts Béla, Vetró András), Temesvár decemberéről (Jecza Péter, Gazdáné Olosz Ella). Hogy az alkotó-szabadsággal élve gazda-

godnak, vagy minimalizálódnak a formák, nagyobb teret kap az absztrakció, mely a kor fő kifejezőjévé vált, s művészeink mozgásterének megnövekedésével olyan művek is születhetnek, mint Madaras Péter *Szív-magja* (mellyel nemzetközi elismerést nyert Hongkongban) vagy a *Gaudi Tündéé*, mely már -már „a semmi költészetét” valósítja meg szinte hihetetlen egyszerűségével. Ha ma is van veszély, akkor az már abban rejlik, nehogy átvegye a csak a formák megalkotására-megteremtésére való igény a kor lelke megszólaltatásának, az itt és most kifejezése gondjának a helyét. Mert ez a gond reális, a jelen globalizált világ is el (akar) terel(ni) a valós problémákról, s ezért teszi a kor a formát mint egyetlent a korszerűség ismérvének a szerepkörébe. Pedig ama – már előbb szóba hozott – ősi törvény szerint a Mit-nek és a mivel-nek, azaz a tartalomnak és a formának tovább is szorosan össze kell kapcsolódnuk. A művészet hajnalán született Ősanya-idol nemcsak forma volt, hanem a teremtő erő kifejezése is. S ha kérdőjelt is fogalmazunk meg a könyv gazdag anyagának a válogatásáról, az az, hogy vajon a főhangsúlyt néha nem a forma kapta-e szemben a Kor Arcának a megmutatásával? Idelopakodik – a „néha” jelző mellé – az Igen is. Csakis a szerkesztői felfo-

gás következtében van vagy lehetséges az, hogy Balogh Péter csak formai leleményességet jelentő *Női aktjának*, Kuti Dénesnek, a rá nem jellemző *Múterem* című képének is jutott hely a könyvben. Mindketten kiváló alkotók, könnyűszerrel kerülhettek volna – akár sok tucatban is – az említetteknel súlyosabb és alkotójukra jellemzőbb műveik azok helyére. Vagy Jakobovits Miklósnak kifejezetten a kora silányságát, magát a diktatúrát célba vevő művei (melyekről tanulmányában értekezik Vécsi is), s melyek a művész életútjának egy adott állomása stílusát is képviselik, ugyancsak hiányoznak. S ez nem csak felfogás dolga, azok nélkül szegényebb vagy kevésbé többsíkú a „lát-lelet”. Amiként Porzsolts Borbála „keresztrefeszítéses” képei (*Vászonfehéritők*, *Kőműves Kelemenné*), vagy Zolcsák Sándor *Zöld majomja* nélkül is az. Miközben Albert Lászlónak négy, „csak a formában élő” teljesen absztrakt munka számára is jutott hely a válogatásban. S itt jegyezzük meg rögtön – az arányok érzékelte végett –, miközben Mattis Teutsch Jánosnak ugyancsak négy s Mohy Sándornak mindössze három, s így az utóbbi mester – aki Erdély nagyjai egyike volt – társadalmi kitekintésű műveire nem is jutott hely.

Ám mindezek ellenére vagy tudatával is: az összkép alapján véve teljes és helyes. S az alkotók is – e néhány példától eltekintve – súlyuknak megfelelő mértékben vannak jelen a könyvben.

Legtöbbel, 6 munkával Nagy Imre szerepel. E könyv ítélete szerint hát ő az elmúlt száz év legkiemelkedőbb erdélyi művésze. S a további számszerű sorrend: 5-5 mű: Nagy Albert, Szervátiusz Jenő, Baász Imre, Kákonyi Csilla; 4-4 munka: Nagy István, Plugor Sándor, Ziffer Sándor, Jakobovits Miklós, Mattis Teutsch János, Incze János, Albert László; a 3-3 művek: Bocskay Vince, Feszt László, Fülöp Antal Andor, Gy. Szabó Béla, Mohy Sándor, Szolnay Sándor, Jecza Péter, Kusztos Endre, Márton Árpád, Miklóssy Gábor, Nagy Pál, Pittner Olivér, Szervátiusz Tibor, Vinczeffy László. És 58 kétműves alkotó. Még ha akármelyik irányban látunk is kilengést, megítélésbeli különbséget vagy aránytalanságot, nagymértékben elfogadható a szerkesztői értékítélet.

Fájó, hogy jó néhány jeles egyéniség (mint pl. Vida Géza, Tasso Marchini, Márton Ferenc, Ferenczy Júlia, Madarassy György és Vincze Edit) kimaradtak.

Ha valamit elmarasztalhatunk, akkor az a könyv formája. Ezt csak egy mondat tal jelzem: ilyen volumenű képzőművészeti – tehát a lélekhez-tudathoz a szemem keresztül, képi nyelven szóló – kiadványt ennyire silány, az esztétikumot teljesen mellőző formában megjelentetni nem szabad! Az több mint bűn! Még mindig lenne egy megoldás: a maradék példányokra, a könyvtárakba került vagy kerülő darabokra legalább megfelelő művészi szinten elkészített borítót tenni.

Vécsi Nagy Zoltán (szerk.): 919–018. Száz év. Erdélyi magyar képzőművészet. Iskola Alapítvány Kiadó, Kolozsvár, 2019.

KIRÁLY FARKAS

A végtelen meghosszabbítása – 34.

napról napra, folyton, megint
kicserélődnek sejteink
leromlanak és elavulnak
tegnap jobbak voltak, mint holnap
lerontja őket a vércukor
a koleszterin, az alkohol,
lerontja őket a félelem
attól, hogy igen, attól, hogy nem

cseréljük sejteket, kedvesem
cseréljük szárazon s nedvesen
épülünk egymásba, hátha így
megterem előttünk az a híd
amelyen közös út vezet
oda, ahol az élvezet
felülír minden ökölszabályt
ahol télen megkapjuk a nyárt

ahol már végérvényesen
a szerelem tódul édesen
fent meg alatt meg mindenhol
és sejteinkben meghonol
folyton, megint és mindennap
kicserélődik a sejt, a mag
keverednek dongó parányok
vágyrészecskék, óhajok, álmok

kedvesem, cseréljük sejteket
minél többet és nedveset
ha száz évre elég, az megfelel
korábban ne legyen jobbra el

François Villon: hajdanzép csiszárné

A végtelen meghosszabbítása – 35.

öt ujj van csupán ott, hol tíz lehetne
kezednek kéne simulni tenyerembe
hasadnak hasamhoz, mellemhez

mint soha, oly közel engedj, ha engedlek

éjszaka macskái sikongnak a nyárnak
kandúrod lennék, harapnám a vállad
hátadra feküdnék, markolnám a melled
élvezném, hogy öled megszorít-elenged

tíz ujj van csak ott, hol lehetne húsz
hússzal kérném, hogy magadhoz húzz
úgy ölelj-szoríts, mint még soha
hulljon ránk közös csillagunk pora

A végtelen meghosszabbítása – 36.

reflexió: majdnemkék (2005)

e nyári fényben most látom először
a tájat, mely tavasszal elvarázsolt
most kezd forró máglyatűzzé válni
az, ami tél végén csupán parázslott

búzamezőn tallózhatnak immár
ujjaim a szétszóródó fényben
s termésaranyat találok, ha a
kalászokat széthajtom a szélben

langyos dombokon elkalandozom
lelek duzzadó meggyet, cseresznyét
s ha napsütötte lankán cserkészek
forró-hús forrás kínálja nedvét

ha megpihentem, tovább állhatok
amott barlangok ásítanak párban
hasonlókat ismerhettem egykor
de ily csodásokban sohasem jártam

e nyári fényben most látom először
szemedben tükröződő arcomat
ne legyen ez vers, sem korai, sem késő
legyen csak lelkedbe vésődő karcolat

A végtelen meghosszabbítása – 38.

reflexió: dimenziók (2002)

valahol vársz rám, túl a csenden
a parton, ahol kéklík a tó
ahol minden egyszerre csendes
felkavaró és megnyugtató

jártam már ott, kettesben veled
figyeltük, a vitorlás hogy halad
egymásra néztünk kéz a kézben
leheletem arcodon maradt

rómeód lennék, csak ne lássa senki
harapj belém! nem kell a balkon

eloltják a lámpát a versben
amikor éjt húz az égre az alkony

hallak idebent, s te engem magadban
ölünkben dagadnak erdők és tavak
a távolságot test nem járhatja át –
szeretkeznek csendben a szavak

A végtelen meghosszabbítása – 43.

reflexió: exit (2005)

holnap megmérem, mi mekkora
mennyi négyzet- és mennyi köb-
miket kell elvinni valahova
mielőtt leszáll az őszi köd

holnap megtudom, mi mennyit ér
mennyi az egy- s a kétharmada
mi az, ami kilóg s ami belefér
és végül ki kinek mit ad oda

megmérni, megtudni: ennyi az élet
a megismerés végtelen folyamat
amely mégis kicselezi a véget –
holnap vedd tenyeredbe arcomat

nem baj, ha nap éget, eső eláztat
mint régen, mindeneknek kezdetén –
addig álmomban belakunk egy házat
egy sárga színűt az erdő közepén

CODÁU ANNAMÁRIA

Az elveszettség dimenzióinak szétfeszítése

A legszembetűnőbb dologgal kell kezdenem. Vigyázva azonban, hogy ne legyen rám olyan kényszerítő hatással *A csillag órája* elbeszélőjének modora, amennyire van rá, saját bevallása szerint, történetének tárgya. Rodrigo S. M. (aki „valójában Clarice Lispector”, amint *A szerző ajánlása* című felvezetés „leleplezi” – egyike a mű számos metareflexív és ironikus, de korántsem önkényes játéknak) nagyon nehezen vág bele a mesélésbe, rákészülése, az írásmódról, az írás miéért szóló kiszólásai rátepednek arra a narrációra, amelynek főhőse egy végtelenül jelentéktelennek, jellegtelennek és kiszolgáltatottnak bemutatott braziliai lány volna. Ha sikerül az efféle elbeszélés fölötti esetleges bosszankodásunkat felfüggeszteni (nekem a 20. oldal körül jött össze), máris jobban odafigyelhetünk arra, mennyire szervesen összekapcsolódik és feltételezi egymást a narrátor és szereplője, elbeszélés módja és tárgya – ami, úgy gondolom, elengedhetetlen a zárlatbeli katarzis olvasói átéléséhez.

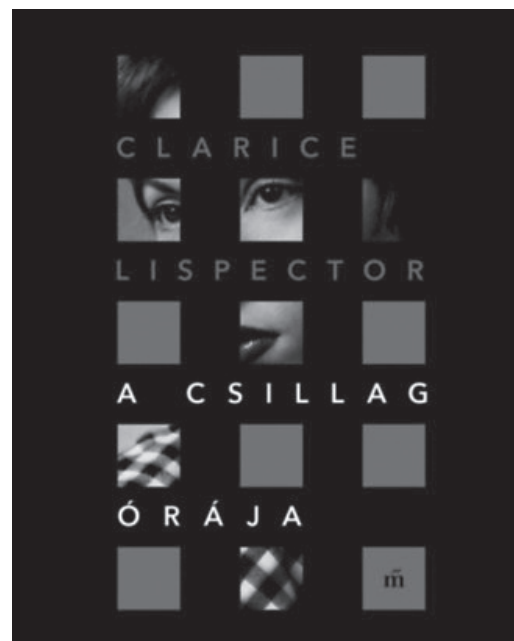
Ste(//)árium

A lány történetének kibontakozását tehát folyamatosan megakasztják a narrátornak az önmagára, saját magányára és félelmeire visszairányuló reflexiói-közbeszólásai-zárójelei, az írás műveletét, a főszereplőt vagy általában a létezést kommentáló mondatai. Mindebből rögtön látszik, hogy az elbeszélés minden egyes eleme éppen alakulófélben van, tehát bizonyos mértékben megbízhatatlan. Az írás kiváltója az, hogy „Rio de Janeiro egyik utcáján hirtelen elkaptam a levegőben egy északkeleti lányka arcán az elveszettség érzését.” (10.) Ez a lányka, Macabéa, „egyfolytában bocsánatot kér azért, mert elfoglalt egy kis helyet a világból” (28.), nagyon alázatos, engedelmes, tudatlan és tapasztalatlan, sodródik és passzív, egészen a kétségbeesésbe és frusztrációba kergetve mindenkit maga körül. Olyan az élete, hogy könnyen lehetne belőle melodramát „csinálni”. Lispector bele is sző egy megjegyzést a szövegbe, mely szerint „amit itt írok, azt akárki megírhatná. Egy másik író, igen, ám férfinak kell lennie, mert egy író érzélgősen végig tudja pityeregni az egészet” (12.) – fricska is ez, olyan előfeltevések irányába, hogy a nők csak érzélgősen tudják megközelíteni tárgyukat. Akárcsak egy férfi narrátor alkalmazása, az elbeszélői vajdás is elidegenítő-távolító eljárás, miközben a másik jelenléte általi megérintettség nyomait is hordozza. Másrészt Macabéa elveszettségének az extrém, az abszurd felé eltolásában is szerepet játszik ez a rátelepedés, amennyiben azt sugallja: olyan semmi ez a kis élet, hogy még egy önálló, saját

történetet sem tud kitölteni, az is elnyomja, aki feléje fordulna. Ennek viszonylatában viszont hogyan értelmezhető az őt elbeszélő gesztusa, aki végül szinte többet beszél magáról, mintegy apropóként használva a lányt? Ugyanakkor valóban annyira jellegtelen volna-e ez a lány, aki szereti a reklámokat, horrorfilmeket és musicaleket, saját kútra vágyik meg arra, hogy Marilyn Monroe legyen, szeretné érteni az Óra Rádióban elhangzott dolgokat, pedig azt sem tudja, mit jelent a „kultúra” – vagy csak a narrátor akarja minduntalan ebben a megvilágításban tartani? Nevezhető ez részvétnek, szolidaritásnak („Csak én, az írója szeretem”), ha egyben kisajátítás is? Tehát úgy tűnik, a mű részben azt kutatja, hogyan lehet elbeszélni azt, aki saját maga számára és által is elbeszélhetetlen, megmagyarázhatatlan, és ez vonatkozik mind Macabéára, mind Rodrigo S. M.-re. Összetett, egyszerre narratológiai és morális ügy, amikor az elbeszélő a „kötelességeire” és a „jogaira” hivatkozik.

A mű egy általánosabb törekvésének vélem annak vizsgálatát is, hogy meg lehet-e ragadni a dolgok, létezők leglényegét teljes önmagaságukban, van-e olyan legkisebb, tovább nem osztható egység, amely önazonos és önmagában érvényes, s így értelemmel ruházható fel. Egyrészt az elbeszélőnek az egyszerűségekre való látszólagos törekvése vallhat erre mind stiláris, mind a történetépítés szintjén („Régimódi elbeszélés lesz, nem akarok én modernkedni, sem modoroskodni, csak hogy eredetienek tűnjek”, 11.), másrészt a rengeteg, magát bölcsességként prezentálni kívánó, de leginkább a nemtudás jelévé váló tautologikus mondat („a történet történet”, „ő csak ő maga volt”) is árulkodóvá válik, egyúttal a vállalkozás kudarcát is magában hordozva. Úgy tűnik ugyanis, hogy amellet, hogy önmagában nem tud létezni sem a narrátor, sem a lány, nyilvánvalóan kölcsönösen feltételezik egymást mint az adott fikció elemei, verbalizált vagy éppen fel nem ismert egzisztenciális vívódásuk ezen a kereten belül is összeköti őket, egészen addig, hogy „Akár még össze is csúszunk.” (23.) Rodrigo S. M. csak úgy tud beszélni önmagáról, hogy elkezd mesélni Macabéát, és csak a lányhoz képest tűnik öntudatosabbnak, hisz tulajdonképp az ő önvizsgálata is meglehetősen sekély. Macabéa pedig, bár fel van ruházva bizonyos önmeghatározással („azt mondta magának, hogy a sűrű bozótos földjéből kinőtt gombának született, penészesen”, 31.; „gépírókisasszony vagyok, szűz vagyok, és szeretem a Coca-Colát”, 39.), reflektálni saját magára csak akkor kezd el, amikor másvalaki minősíti valamilyennek az életét: „egyszer sem fordult még meg a fejében, hogy szörnyű volna az élete.” (87) A nevét is a kötet közepe táján tudjuk meg, akkor, amikor Olímpico, leendő szeretője, akivel szintén alá-fölérendeltségi viszonyba kerül, megkérdi azt tőle. „Csakhogy szüksége volt a többiekre, hogy higgyen saját magában, különben elveszett volna a bensejében lakó, egymásba illeszkedő, kör alakú légüres teremben.” (42.)

Második olvasásra az is szembeötlő, hogy a témerek metareflexív, aforisztikus, sokszor üresen csengő, önironikus, néhol egymásnak ellentmondó mondat nem vé-

letlenszerűen helyezkedik el a szövegben; kiszámított, belső utaláshálóba rendeződnek. Különösen beszédes a szó-tett-jóslat viszonylata: a kezdetben elhangzó narrátori kérdésre – „Lehetséges volna, hogy a tett meghaladja a szót?” (17.) – érkező válaszként olvasható a mű végén szereplő jóslat hatása (a jóslatra volt egy sejtető utalás másutt is: „Inkább a jóslat igazságát kedvelem”, 32.), mint egyik legmarkánsabb példája annak, hogy a szavak miként avatkozhatnak bele a létezés minőségébe. Meg lehet-e menteni valakit (önmagunkat és/vagy a másikat) a szavak és az írás által? Feloldozást nyerhetünk-e/nyújthatunk-e? A narrátor ismételt bizonygatásai ellenére, hogy „Esküszöm, semmit sem tehetek érte” (38.), s annak ellenére, hogy határozott választ nem kapunk, az utolsó néhány oldalon, a „kirobbanások” megsokasodásával együtt megtörténik valamiféle feloldódás a tragikumban, a szürreálisban, a misztériumban (amely nemcsak az Istenhez, az élethez, a halálhoz, a zenéhez való viszonyban, hanem az írás kényszerében is jelen van – „egy rejtett, végzetes fonal vezérel”, 21.) – ekkor volna tán a „csillag órája”.

Clarice Lispector először 1977-ben publikált hatyúdála kapcsán a nemzetközi recepcióban az én rendkívüli instabilitását és a mű egzisztenciális leszámolásjellegét szokták gyakran kiemelni. Amint láttuk, az önazonosság és a másik általi meghatározottság, illetve az ezek vonatkozásában való értelemkeresés az együttérzés határait is feszíti: „ez a történet érzékeny dolgot mozgat: embert teremt, aki valójában pont annyira létezik, mint én. Vigyázzatok rá, mert az én hatalmam csak addig terjed, hogy megmutassam, hogy aztán ráismeretek az utcán, ahogy könnyű léptekkel viszi őt lebegő soványsága.” (19.) Igaz ugyan, hogy *A csillag órája* szövegelemeinek radikális és tudatos instabilitása azt is megnehezíti, hogy stabilat állíthassunk róla, de épp ebben az ide-oda mozgásban nyer érvényességet. És kíváncsivá tesz az iránt, vajon mi mindent tudott még a lispector életmű megmutatni.

Clarice Lispector: *A csillag órája*. Ford. Bense Mónika, Magvető, Budapest, 2019.

PAVILON 420

112

– szerkeszti Horváth Benji

SZALLÓS KIS CSABA

kék

a hullámok megnyugtatnak
de tudod hogy a víz sós
ezért szorongani kezdesz
mondhatni indokolatlanul
kedvenc közhelyeid
a hajnal
a madarak
a horizont
legyenek közel
ha kapar a torkod
nyálazd meg
az ég alját
szád peremét
végy egy mély levegőt
és mondd azt a tengernek
hogy majd legközelebb
megtanítod úszni

fabula

és abban a pillanatban
szájában valami furcsa
rózsaszín tollú állattal
a krokodil megértette
hogy soha nem fog tudni
repülni

örökletes

az emberek mind
fel akarják falni egymást,
a szájakkal kezdik.

beszédtanulás

leszakítom
az erdők szagát
magammal viszem
a vadállatok
ösztönös félelmét és
bizalmatlanságát
belélegzem
darazsak fulladását
állóvizekben

felszedem
a lekaszált kikericsüket
legközelebb
halott madarak nyelvén
fogok megszólalni

minimal

halkan megbolondulunk
közben táltosok útjairól
mesél a minimal techno
bólogatsz bólogatok
aszinkron kattogunk
ez a tavasz a fáknak
silent party
tempóban
hajladoznak az ágak
ritmusban rügyezés
virágok a vizuálok
egymásba hajló
emberek között
a legrövidebb út
a hallgatás

éden

meztelen akarok lenni
minden más kamu.
múltkor még láttam
Ádámot és Évát
a piac mellett
kéregetni.
csak ritkán
kapnak pár
gyümölcsöt.
eladósodtak és
a tulajdonos
kipakolta őket.
amióta hajléktalanok,
igen, pontosan
azóta tudom, hogy
a gondolkodás megöli
a lelket és
a tudás óta
nincs öröklét.
persze mindez
nem jelent semmit,
Ádám ivott,
Éva lopott,
nem tudunk hollétükről.

Éjszaka

KOMÁROMY BESE

Majomhinta

*El kéne húzni valahova. Valahogy más, mint máskor.
Zavarosabb a víz, régen sokkal tisztább volt,
Szinte a fenéig le lehetett látni.*

*Itt szórtam el az első kutyám hamvait.
Emlékszem, azt hittem, hogy csak
egy marék finom por lesz, és
Kikaptam a kezem a zsákból,
Amikor a csontszilánkokhoz hozzáértem.
Nem mertem a partra szórni.
Féltem, hogy valaki belelép,
Vagy egy kisgyerek kagylónak nézi,
Hazaviszi, és miután gondosan megtisztogatja,
Bezsúfolja az ágya melletti kissekrénybe
A többi talált kacat közé.
Nem akartam, hogy a kacsatok közé kerüljön,
Úgyhogy a vízbe szórtam.*

*Ide hoztam az első barátnóm,
Itt mondtam először, hogy szeretlek,
Meg azt is, hogy baszódj meg, utállak.
Itt vesztettem el a szüzességem,*

*És itt szereztem az első sebet,
Amit össze kellett varrni.
A víz fölé nyúló fára másztam,
Hogy beugorjak a majomhintáról,
Mert lentről még jó ötletnek tűnt,
Meg amúgy is cukkolt, hogy nem merem.
De mertem,
Elreccsent alattam az ág,
És miután végigszántotta a hátamat
A karóvá avanszált csonk,
Bezuhantam a vízbe.*

*Marhára fáj, de nem mondtam...
Tizenhét öltés.
Még megvan a heg, csúnyán forrt össze,
De legalább jó sztori lett belőle.*

*Már alig hasonlít magára,
Zavarosabb a víz...
Az egész nem tűnik másnak,
Mint egy apró pocsoljának tele csontszilánkkal és gecivel.
A többiek jól érzik magukat,
Nem akad meg a szemük az eltűnt részleteken,
Hogyan is akadna meg, ha már nincsenek ott.
Lassan hűlt ki a víz,*

*Nem vágja mellkason a felhevült testeket.
Boldogok.*

*El kéne húzni valahova...
Régen mindig ezt a tavat bámultam az ablakomból,
De most, hogy itt vagyok, valahogy olyan kicsi.
Nem volt benne semmi különleges,
Csak messze volt.
Talán ez.
De most már eltűnnék.
Talán a városban jobb lesz a kilátás,
Lehet, messzebbre látok.
Addig meg, bassza meg, úszok.*

Etikett

*Először szőréből bújtatod ki.
Óvatos vagy, tenyered finom gépezet,
Nem akarod elijeszteni a szelídet,
Hiába fekszik előtted elterülve*

*Fel-felcsillanó, célba ért hegyekkel,
Te mégis kimért vagy, nehogy elfusson.*

*Szarvait lefűrészeled,
Szüksége már nem lesz rá többé,
A pergő port mélyen beszívod,
Hagyod, hogy ottragadjon,
Amíg csak tudód zárt világot képez,
Ebben a világban neveled kedvedre,
Bőréből hasított pántokkal szíjazod
Egyre lassuló pulzusodhoz.*

*Felaggatod győzelmi csicsával,
Vadászkürt üvölt, őt némán búvölöd,
Család akaratóból ceremóniát körítesz,
Hajszálgökerekről szakajtod cinkosaid,
Kézen ragadsz engem is,
Hogy, ahogy azt illik, egyek a húsból,
Ám kedvem a markodban összeroppan.*

*Bocsásd meg illetlenségem,
De nem kívánok részt venni a toron.
Sose találtam ízlésesnek egy
Sarokba szorított állat módszeres leölését,
Pláne nem, ha önként sétál a kés alá,*

*Jó szándékkal, tudatlanságából fakadva.
Te csak falj!*

Hovatovább

*Vastagon terjeng az elhagyatás szaga,
Ontja magából a kihúzott tévé,
Bűzlik az üres fridzsider,
Meggiszták magukat a szőnyeg polipropilén rostjai.*

*Grafomán szellemek kísértének a falban,
Elmúlást ringatnak a tölgyerezetes csontos markukban,
Vérrel írnak szép szavakat, bokrétákat
A fürdőszoba kabinetre.
Tarló, ugar, szörnycirkusz,
Magára hagyott botanika a valahavoltnak.
Ne bízz a csapvízben,
Ez nem a te otthonod,
Már rég nem az.*

*Csupasz véglény vegetál a csaptelep árnyékában,
Összeesküvéseket futtat a csövekben,
Meggagyarázza,
Arcába vágja a kunkori körmeit és kutat.*

*Pakolj.
Üres a planéta,
Nincs kéreg, nincs mag, csak te vagy,
Valahol a hetedik utca sarkán állva
Nézed, ahogy porig ég a váz.
Instabil, cseppfolyós,
Elönti az agyvelőd a hovatovább,
Ha már itt, ó hova tovább ?
Ezt már a tenger mélyéről se kaparod fel...*

*Csomagold össze a molyrágta éveket
És keresd meg a legközelebbi koldust.
Érted már? Fél fogra se elég a világod...
Keserű a könny, mint az égett bakelit,
De ennyi még kevés egy üres mederbe.
Nyeld le a gyógyszert, nyisd a szád, á,
Lement, úgy van az, vissza se.
Állj tovább.
Sok ház van még, ami porig éghet,
Valamelyik majd csak befogad...*

>>>>> folytatás a 12. oldalon

>>>> folytatás a 11. oldalról

Szegény gyilkos

Szegény gyilkos, árva kőlök,
Kezedhez épphogy csak por tapad.
Köpd szemem a mát,
Élj a majdnak!
Mormolj el egy gyors átkot,
És szedd tovább neonecsőből hajtott csontjaid.

Égess idegen ismerősöket a matracba,
Edd ki a szívük és éhezze!
Legelj száraz kórót és üvöltse büszkén:
Szeretem!
Nem szeretsz te senkit...
Forogjanak a holtak a sírban,
Nyíljon meg a föld,
Apadjon el az anyatej,

Sózzák fel a világ méhét, te nem szeretsz.
Te nem szeretsz, csak falsz...

Forrón eszed a kását, és ha megégeted a villás nyelved,
Hát szidod a kurva rendszert, Istent, és apád,
Amiért már anyádat se szerette.
Anyádat...
Neked nem kell a szép, te leeszed a vart is.
Legyen hát. Vályúhoz!

Szegény gyilkos, remeg a keze,
S míg egy idegen bolygón, egy idegen kocsiában
Ölében piheg a meztelen holt súly, ő vár.
Vár, és elszántan gyúrja a vért és a sarat,
Feszül az ín,
Kitartón lihegi: gyönyörű a tested,
És csaholva várja, hogy gyúrjon aranyat.
Mint ha nem itt járnál...
Már megint menekülsz?
A lankadt estébe nem sok vér tódul,
Hát emeli kését, hogy szíven találja,
De fontosabb szervet el nem talál...

SZTASKÓ RICHARD

Életképek

Fiatal hipszter vág át a Boráros téren, a fején nemezkalap, a jobb kezével alkarnyi hosszúságú melegszendvicset egyensúlyoz, a késő őszi eső most kezdett szemetelni (ezért is szaporázza lépéseit a srác), és ott a szobor melletti padon két lerobbant csöves röhög az égre, a lábaik előtt a földön üres és félig kivitt műanyag flakonok, fogy a Koccintós, és attól se jönnek zavarba, ha az aluljáró falára kell hugyozniuk a tablettás bort, nem, nincs semmi, ami zavarba hozhatná őket, a természet vadvirágai – fékelyes gyomorral, számkivetve, fogyasztói társadalmunk széles peremén; a hipszter srác aztán eltűnik az egyik fölfelé vezető lépcsőn, talán egy körúti bérlakás az úti cél, ott betolja majd az ázott szendvicset, cidert kortyol hozzá, és elmereng a sorsán –

Arctalan tömeg vár a vágány mellett a HÉV-re, persze mindenkinek van arca, de tudjuk, hogy a fásultság szürke maszszát képez a jobb sorsra érdemes halandókból, állnak és várnak (a bátrabbak a nyálkás avarral borított padon ülnek), a levegőben fanyar cigarettafüst száll és bosszankodás, és ehhez az egész ködös, nyirkos, hideg novemberhez remekül passzol a Duna, a híd lába körül örvények és visszaforgók, de jó lenne egyszer valami méretesebb balint pergetni erre felé, aztán hirtelen sípsikoly, a zöld-fehér HÉV Csepel felől befutni látszik, fásult utasok cserélnek helyet fásult utasokkal (hol itt az igazság?), egy kóbor macska rohan át a megálló mögötti kutyafuttató gyepén – örült csaholás; csattogó fogak és vicsorgó ebpofák keresztűzes vihara –, mi lelt téged, macskusz, meguntad az életed? Hát könnyen vagy, a tarsolyodban kilenc is akad –

A Mekiben kurva nagy a tömeg, mindenki burgerrel és shake-vel akarja jól

lakatni magát, szegény lakto-vega-vegán-paleo-akármik könnye tócsába gyűlik a koszos járólapon, szia, miben segíthetek?, őszintén?, jó lenne, ha megvetés helyett (csak azért, mert dadogok) empátiával viseltetnél közös dolgaink iránt, de hagyjuk, már Hamlet is megmondta, kizökkent az idő, ó kárhozat, hogy én születtem helyre tolni azt, nincs kedvem végigállni a sort, korgó gyomorral lépek ki az ajtón, utamat tarkómra dobált, megvett tekintetek kísérik –

Most valahogy elkerül a hangulat, nem érdekel Marcel szenvedése, ezért visszacsüllyesztem a táskámba az *Eltűnt időt*, és a kis kék füzetembe (ahová néhány nappal később ezt is írom, a tanítványaim éppen témazáró dolgozattal bíbelődnek, van még hátra tíz perc az órából) haikukat próbálok írni, több-kevesebb sikerrel, ujjaimmal a combomra koppanatom a szótagok számát, öthétöt-öthétöt, s mint valami keleti mantrát, fogaim közt morzsolgatom a szebbnél szebbnek gondolt verssorokat a fűtetlen HÉV-kocsiban, a végállomáson az első dolog, amivel utastársaimmal szembesülök: egy fiatal ember (kezében sörösdoboz és égő cigaretta) éppen egy oszlop mellé helyezett kukába hányja mindazt, amit fölkevert gyomrában a langyos szesz, de terpeszben áll, nehogy a szakadt, melós cipőjére fröccsenjen a cucc, az arca vörös és püffedt, a nyakán duzzadt, penne vastagságú erek, bizony többen is szörnyülködnek, hogy ezt azért mégse kellett volna, így megetetni a kukát, de mit lehet tenni: jobb kint, mint bent; akinek nem tetszik a látvány, elfordítja a fejét, és tovább siet a dolgára, megy ácsorogni a zebra mellé, hogy a zöld jelzés után átcaplasson a szemközti trafikba vagy buszmegállóba –

Eldöcögünk a temető mellett s nekem óhatatlanul is eszembe jut, ide temették Jimmy Királyt, persze, barátom, mi nem egy uralkodót szolgálunk ebben az acsarkodó világban, hol az, akinek van, az még többet akar, akinek meg nincs, az örüljön, hogy él és jut neki tüzelőfára, szóval egyszer, ha lesz időm, benézek ide a temetőbe, és fölkeresem Őz Zsolti

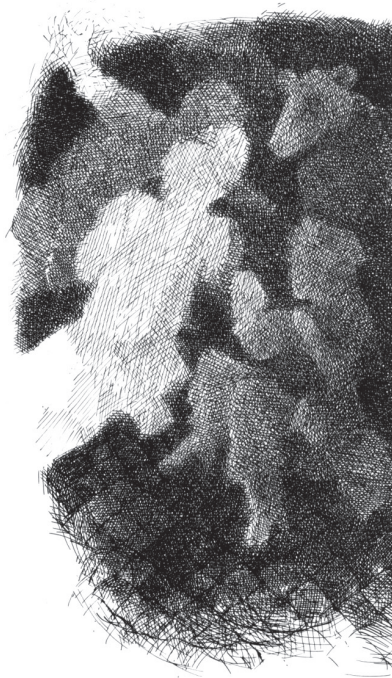
sírját, mert ha egyszer betévedsz a Vidámparkba, muszáj lesz valamire fölülöd, nincs kiszállás; a buszon testek szardínianyomora, szellőztetni nem lehet, a fűtés helyett pedig pörög a klíma, a lábamra lép valaki ebben a tülekedő keringőben, a megálló következik lassan, le kell szállnom, az utam a szántóföldeken át vezet, a nap nem süt, így árnyék se lesz, hogy elkísérjen, azt hiszem: akinek nincs veszíteni valója, az meglátja a fagyott földek göröngyein ugráló lomha varjak szépségét is, a károgás hozzá, mint arkangyalok harsonája; segítetek föltörni néhány pecsétet –

Séta

Ott ül a kapu előtt a lépcsőn, látszik rajta, azt se tudja, hogy keveredett oda. Erősen ittas, persze fogalmazhatnék másképp is, és akinek van mersze, az elhalad előtte, de a legtöbben inkább átérnek a túloldalra, még akkor is, ha a járdán szabálytalanul parkoló autók miatt ez nem is olyan egyszerű feladat. Az öregasszony – arcán valami iszonytató fájdalom és szájalom – ordenáré módon üvöltözik azokkal, akik megsértik a *zauráját*, most éppen velem, holnap meg talán veled, és csak mondja és mondja, és többek közt ilyesmiket üvölt: „Maga kire szavazott? Ja, hogy arra a majomra, hát akkor meg is érdemi.” Nem túlzás, mindjárt agyérgörcsöt kap a dühtől, a szemei alatt táskák meg duzzadt könnycsatornák, csípős, orrfacsaró bűz lengi körül, tudom, ha elbőgné magát, az egész utcát elöntené az ár, a sarki szatócsholt pincéjét is gond nélkül ellepné a víz. Van valami földöntúli szomorúság az arcán, és persze az se vidámít, hogy ok nélkül (*lát-szólag* ok nélkül) üvöltözik velem és mindenféle jöttment alakokkal. Beszűkült tudatában árkot ásott magának az indulat, és most ott csücsül, és sütkérezik a napon, míg az éjszakai álom el nem kerge-ti onnan –

Petruska

2020. 16. SZÁM

A villamosmegállóval átellenben épül-
szépül a szakorvosi rendelő; állványok,
vödrök, gerendák-deszkák várják, hogy
sorsuk beteljesüljék, még idén újjá kell
építeni ezt a kétségbeesésében is gyö-
nyörű romhalmazt, igaz, nem lesz olyan
fényes és ragyogó, mint a renovált Kin-
kakudzi, de a kötelező csendélet min-
denért kárpótol: egy leharcolt melós alj-
zatot és valami oszlopnak s négy (azaz
négy) társa szotyit rágcsálva-köpvé fi-
gyeli a kimért mozdulatokban rejlő bé-
kességet, és csak addig tart ez a kis ma-
gyar zen, amíg a merőleges utcán föl nem
tűnik egy gimnazista lány (igazi *mean
girl*, ahogy mondani szokás) olyan fleg-
ma ábrázattal, hogy azon csak a mélyen
dekoltált fölső és az aprócska szoknya
tompít, és az unatkozó melósok füttyög-
nek és ajánlkoznak, de a csajszi ügyet se
vet rájuk, talán jobb is, hogy nem szólal
meg, a végén szóváltásba keverednének,
szóval csak mélyül és mélyül az oszlop-
nak szánt gödör, s közben gyúlik a szo-
tyolahéj –

Kicsivel lejjebb már éppen alakulóban
egy kis perpatvar: fiatal cigánylányt po-
foz az anyja, mialatt egy ütött-kopott ko-
csinak támaszkodva szofisztikált szidal-
mait üvöltözi a családfő, mindezt olyan
természetességgel, mintha most olvas-

nák föl a szentleckét a vasárnapi mi-
sén. A kapu mellett két földszinti ablak,
mindkettő téglákkal befalazva, szívet
tépő a látvány, nem is hagy nyugodni a
kérdés: mondd meg, Uram, miért volt er-
re szükség, ó, miért lett az ablakok mö-
götti lakás befalazva? Milyen titkokat
rejt, s egyáltalán ki érzi szükségét a tit-
kolózásnak? A családfő, a szeretet nevé-
ben, ősi mesterséget és rokonságneveket
említ, zeng az egész utca, és ahogy csat-
tan a lány (mennyi lehet, tíz vagy tizen-
kettő?) arcán száz és ezer pofon, min-
den csak remeg és lebeg a tavaszi felhők
alatt –

A város mocska mindannyiunk mocs-
ka. Egy kilapult patkány hever az úttes-
ten, a szerencsétlen nem jutott át a túlsó
partra, egy teherautó vagy busz végleg
kilapította, szörnyű rosszul néz ki, a be-
lei kijöttek az oldalán, a koponyájából ki-
szivárgott rózsaszínes málnadzsem oda-
kötött az aszfalthoz, szerencsére nincs
semmi szaga ennek a palacsintának,
nem úgy, mint a főút mellé hajított, gá-
zolt macskáknak, melyek gondtalan bü-
zölögnek, és kilométereikről ki lehet
szűrni semmihez sem hasonlító, ótvaros
párolgásukat. Pedig ki tudja, mi lett vol-
na, ha időben átér ez a négy lábú fekete-
ség, ez a különös rágcsálókirály –

A templom tornya beleremeg az esze-
veszetten kongó harangkondulásba,
a parkbeli galambok rettegve röppenek
föl a szürke ég felé, szárnyak csattognak,
és a csattogás nyomán galambtollak hull-
nak vissza a földre, egy kisebbet fölkap
a szél, megpörgeti, játszik vele, dobál-
ja a maszatos rózsablakok felé, szentek
vicsorognak vissza, morózus mártírok
morognak, s közben szól a mély bimm-
bamm, bimm-bamm, a bátrabb mada-
rak ismét a templom tövében kóricálnak:
apró csőreikkel csipegetik a murvát és a
sódert, hátha találnak valami hasznosat,
van olyan galamb, amelyiknek hiányzik
a lába, eléggé idétlen, ahogyan ugrál és
egyensúlyoz, szegénykémnek ez jutott,
kénytelen ebből gazdálkodni, s még-
is van valami irigylésre méltó egyszeri
egyszerűségében, amit nem tudok hová
tenni (Kakucson történt, még gyerekek
voltunk a húgossal, egy aranyos fecske
szállt be a kitárt ajtón és meg sem állt
a fürdőszobáig, ott viszont már kétség-
beesetten körözött, azt hiszem, tisztában
volt sorsával: rab lett, s kétséges, mikor
szabadulhat; aztán egyszer csak leszállt,
a bojler egyik csövén állapotodott meg, én
pedig a kezemben tartott ciroksóprúval
a falhoz szorítottam, hogy ne tudjon el-
repülni, végül – némi ügyeskedést köve-
tően – sikerült megfognom, a jobb tenye-
remben tartottam, a bal kezemmel pedig
simogattam az okos fejét, jól van, kisba-
rátom, nincsen semmi baj, nem kell iz-
gulni, mindjárt szabad vagy és mehetsz
vissza a felhők alá kergetőzni a társaid-
dal, szegénynek olyan hevesen dobogott a
szíve, azt hittem, ott pusztul el a tenye-
remben, hát nem vagyok én ennyire ke-
gyetlen, a sóprút is csak muszájból ve-
tettem be, különben, különben mindegy
is, percekig néztük még a húgossal az
 eget azután, hogy a tenyeremből a végte-
len kétség felé röppent) –

Ezen a környéken minden belső udvar-
nak megvan a maga nyomorúságos törté-
nete, olyannyira, hogy a kopott-sárga
keramitkockák irgalomért könyörögnek,
hiszen ha tudnának mesélni, bizony nem
fukarkodnának az őszinteséggel; egy
szemüveges, cigarettázó asszony bámul
ki a szomszédos ház ablakán, és ahogy
találkozik a tekintetünk, rögtön berántja
maga elé a függönyt, s a csukott ablakon
át is hallom fölszisszeni a nőt, kétség-
telen, én vagyok a hibás, amiért sartri-
értelemben megpillantottuk egymást;
tudvalevő, ebben a megpillantottságban
nincs semmi könyörület, aztán egy óva-
tos mozdulat és moccan a függöny, és ú-
ra a nőt látom, arcán torz vigyor, a ci-
garetta sehol, és a másik kezével (azzal,
amelyikkel nem a függönyt tartja) elkez-
di szép lassan kigombolni a fölsőjét, míg-
nem föltáruul két megereszkedett, lapos
mell, (s ha jól látom) az egyikről hiány-
zik a bimbó körüli udvar –

Szallós Kis Csaba 1998-ban született
Kolozsváron, jelenleg a BBTE informati-
ka szakán tanul. Különböző szakterüle-
tek határainak összemosásával szeret fog-
lalkozni. Ilyen például a vers $\cap$ geometria.

Komáromy Bese 2000-ben született
Budapesten, drámákat és verseket ír, il-
letve ezeket illusztrálja. Jelenleg az EL-
TE BTK-n tanul.

Sztaskó Richard 1987-ben született Bu-
dapesten. Magyar-kommunikáció, vala-
mint drámaszakos tanár, Budapesten ta-
nít. Önálló kötete még nem jelent meg.

HELLMUT SEILER

A fal morajlása

(Das Rauschen der Mauer)

Édesanyám szeretetére emlékezve

Kissé izgatott voltam, kezemet anyám
fogta, amikor váratlanul – sok órányi,
fárasztó vonatozás után – a tengernél voltunk, a tengernél!

Nem is láttam a tengert, úgy megrendültem
a magasan tornyosuló fal láttán, amely ráadásul morajlott is.
Próbálkozásom során, hogy a hullámverést túlharsogjam,
kérdésem,

„Hol a tenger?“, szinte elsüllyedt. És szilárdan elhatároztam,
hogy valamikor ezen a falon, amely velem szembe hömpölygött, és
szinte agyonnyomott, átmászok.

Női fej

Dekoráció, rejtett szándékú

(Deko, hintersinnig)

„Mit is akar ez a vakítón villogó lámpafüzér
a teraszán ábrázolni – szamarat,
tevét, vagy talán rozsmárt?“,
kérdézem a szomszédot advent első vasárnapján;
és: „Szépnek tartja?“

„Nézze“, válaszolja, „a karácsony
nekem semmit sem jelent;
de ilyentájt gyakran vagyunk távol,
és meglehet, a dekoráció
elijeszti a betörőket“.

Hellmut Seiler Németországban élő költő, műfordító. A Brassó megyei Kóhalmon született 1953-ban. Germanisztikai és anglistikai tanulmányait Nagyszébenben végezte, majd Marosvásárhelyen tanított. 1988-ban telepedett ki Németországba. Irodalmi munkásságát több díjjal is kitüntették, pl. a Würth-díjjal (2000) és az Irseer Pegasus díjjal (2003). A Német Írószövetség és a Nemzetközi PEN tagja, 2014-től az Exil-PEN főtítkára.

Szemüveg

(Augengläser)

Évekig, mit is mondok: évtizedekig viseltem,
mert előírták, a szemüveget,
hogy szemlátomást jobban felismerjem:
a betűket az iskolatáblán, az orgonabokrokat odakint,
a felhősörnyetegek körvonalait, a jóságos mosolyt,
a játszadozó lányok lány körvonalait,
a viruló ajkak finom barázdáit,
és nem utolsósorban, telt holdjaikat, ha hintáznak –
szinte elmosódtak a szemem előtt,
és egyszerre valamennyit rendesen láttam.

Nemrég közölte velem az optikus,
egyáltalán nem lenne szükségem szemüvegre, tisztában
látnék nélküle.

Most komolyan el kell tűnődnöm rajta: mit is
láttam én egész idő alatt valójában?

Az első szónál

(Beim ersten Wort)

Az első szónál, amely nem jut eszébe,
véget vet mindennek; senki sem hallotta meg,
vagy nem vette komolyan az idős zenetanár
többértelmű üzenetét. Elvégre
a hegedűórái keresettek voltak, és
feleségével együtt virágokat nevelt a kertben,
különösen „szegecskői“, a fehér barátságfűk
szereztek gyermekes örömet a vevőnek.

Egy délelőtt hátul a kocsiszínben lógott a kötélén.

Mintha három nap alatt összezsugorodott volna,
úgy állt mellette az özvegy hitetlenkedve
a gyászbeszéd alatt. Hozzáhajoltam,
és hallottam, amint többször elakadva mondja: „A szó...
amely... nem jutott eszébe..., egy világoskék,
csillag... formájú... virág... volt“.

A méhraj

(Der Schwarm)

Gabinak, apja emlékezetére

A nagy kiterjedésű, Házsongárdnak nevezett temetőben,
bár népes a gyászmenet, a kórsorok között eltéved.
Miközben a lelkész a záróbeszédbe kezd, zümmögéstől vibrál
a levegő, melybe most mindannyian néznek, és egy méhraj száll
le dongva; amikor mindenki hallgat, megváltoztatja színét,
formáját, aztán szinte mozdulatlanul
megáll pár pillanatra a koporsó felett; megfordul, más alakot ölt,
mélyhangú menet a nyitott sír felett – és fellendül, mintegy
meghajolva, a megnyílt égbe,
hogy szokása szerint a méhészt kövesse.

A táncos az arany golyón

(Der Tänzer auf der goldenen Kugel)

A salzburgi Dóm téren

A hercegérseki palota tornyokkal tűzdelt színfala előtt
a szikár férfi szilárdan veti meg lábát az arany golyó
sima domborulatán, anélkül, hogy meginogna, mintha észre sem
venné, hogy ez
vele együtt forog, miközben maga a golyó is nehezen tartja magát
egy óriásgolyón, amely a világűrben száguld, és egy tengely körül
forog, amelyről
a táncosnak fogalma sincs.
Eközben megbabonázva bámul az imbolygó szappanbuborékre,
melyen egy körömnagyságú érsek ujjongva
ropja a tarantellát.

BENŐ ESZTER fordításai

BORSODI L. LÁSZLÓ

Amiket sosem mondanál ki

Salamon Kingának

Ha egy kritikától az az elvárás, hogy feljelen meg az objektivitás követelményének, vagy legalább próbálja meg fenntartani a tárgyilagosságra való törekvést, akkor jelen szöveg bevezetője semmiképpen nem tud megfelelni ennek a kritériumnak. (Igyekszem hát majd a folytatásban helyreállítani az egyensúlyt.)

Kiszámíthatatlan és sok minden közre játszik abban ugyanis, hogy hogyan kerül egy szöveg a kritika célkeresztjébe, a kritikus figyelmének a középpontjába. Én már másodszor járom meg – s milyen érdekes, mindkettő Szeged városához kötődő költő –, hogy egyetlen vers döntötte el az adott költészet felé való fordulását. Először 1996-ban: a kolozsvári egyetemen jószerevével az *Ősz van az úrben* című költemény nyomán kezdtem el olvasni a számomra akkor még ismeretlen Baka István költészetét, hogy aztán életre szóló elköteleződés legyen belőle. Másodszor közel huszonöt évvel később, gyakorlati irodalomtanárként a csikszeredai Márton Áron Főgimnáziumban egy iskolai szavalóverseny alkalmával. 2019-ben (is) a *rutinos* zsűrizők nyugalmával hallgattuk a verseket, és mint addig is, igyekeztünk szakmai szempontok alapján értékelni kollégáimmal a szavakat, amikor a semmiből, a váratlanságból egy végzős diáklány előadásában megszólalt egy vers, egy számomra akkor még ugyancsak ismeretlen költő verse, Dékány Dávidtól *Az asztronauta*. Az indítás már feszültséget teremt: „hogy a kapualjakban/vagy a teniszpályák felázott salakjában/lapulól ragadozók megérezzék”; és a balsejtelem konkretizálódik: „Anya a nappaliba hívott, leültetett a kanapére,/és akkor mondta el/(...)/Hogy Danival valami nincs rendben,/beteg a vére”; és innen beindul a drámai gépezet, a szavaltat versmondássá válik: „Dani az öcsém, 7 éves./Úrhajós akar lenni, a súlytalanság miatt,/mert manapság gyakran fáradt,/véraláfutásokkal ébred”; és egyre mélyebbre ül a csend a teremben: „Beteg a vére, mondja anya,/de tegnap láttam egy kórházi papírt,/amire egészen más volt írva:/akut mieloid leukémia”; és egyre fénytelenebbül kopognak, zuhannak belénk a költőietlenül költői szavak, feledtetve, hogy ez itt vers, hogy ez itt költészet: „Egyre sekélyebbek a lábnyomai a hóban,/és egyre korábban sötétedik.”; és ami korábban sejtelem, az itt már az önnön végkifejlete felé közelítő tragédia és az azt súlytalanító (ön)vigasztaló, de immár soha be nem teljesülő vágy: „Túl sok a fehérvérsejt, kevés a vörös,/de Dani azt mondja, ne aggódjak,/mert amikor az asztronauták visszatérnek,/bennük is”; és van tovább is, és nincs tovább, végpontra jut a zuhanás, célt ér a szó, szívjátékon talál, azt mondják, ez könny, azt mondják, katarzis: „de reggel felhívták anyát a kórházból,/hogy a visszaszámlálásnak vége,/az asztronauta felszállt. // Idén lenne 18 éves”; és még van néhány sor, előadó meg-

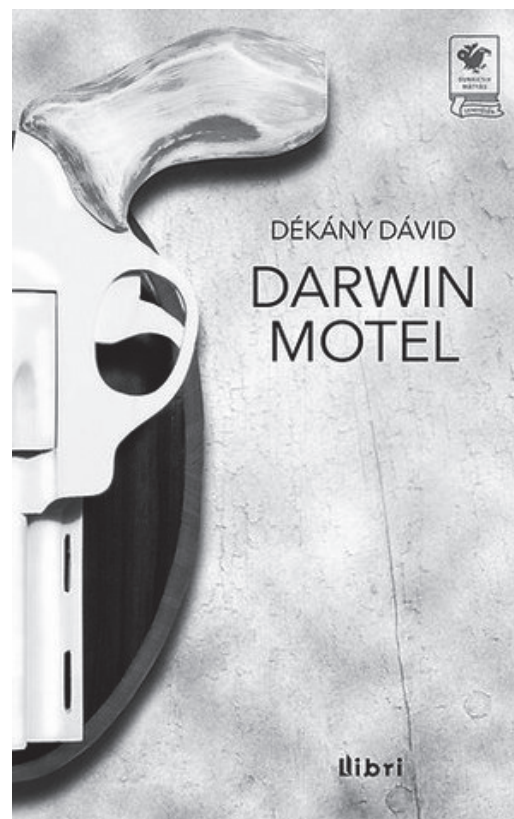
hajol, és taps, és csend száll az asztronauta után.

Egy jó szöveg és egy tehetséges versmondó szerencsés találkozási inspirálta egymást, amiből a még szerencsésebb befogadó profitálhatott. Ez a lelki-szellemi nyereség azonban nem hagy nyugodni, ott zakatol bennem, arra késztet, hogy lássam leírva a hangzó szöveget, a kontextusát, a költő többi versét. A *Darwin Motel* a Szegeden 1988-ban született költő első kötete, de szinte paradoxonnak minősül, hogy annak a harmadik kiadását tartom a kezemben. Ritka az ilyesmi, hogy egy induló költő első könyve máris három kiadást ér meg. Azóta már megjelent második kötete is, a *Dolgok C-hez* (Jelenkor, 2019.). De most lássuk *Az asztronauta* poétai, poétikai dimenzióit.

A versekben, a versnyelvben ugyanaz a szellemi függetlenség, ami a kötet hátlapjának belső oldalán a költőről olvasható – a világban benneálló, de annak konvencióitól magát távol tartó, azok fölé emelkedő vagy emelkedni akaró attitűd: „Egy irodalmi körnek sem tagja, nem szerkeszt, nem fordít, egyetemre nem járt. Tengerparton temessék majd el – ha mégis úgy alakul, jobb lenne ott feltámadni.” Nem a misztikusok magabiztosabbnak tűnő hite ez, hanem vágy arra, ami a megokolhatón, a racionálisan beláthatón túl van, legalább valamilyen köztességben.

Dékány poétikai világában a látható, a tapintható nem a láthatatlannak, a transzcendensnek a földi mása, legalábbis nem ilyen egyértelmű és megnyugtató a kettő közötti viszony, ha egyáltalán van az a másik, tehát az úgynevezett evilági nem kap értelmet a másikban, nem jön létre cél-elvűség. Ami a versekben rögzül, de hogy rögzül (!), inkább érzékenyen megrajzolt, bizonytalan körvonalaiból kikövetkeztethetővé válik, az az emberben és az ember körüli világban van, de az elemző értelemben, a mozdulatokra, gesztusokra, elmozdulásokra érzékenyen reagáló lélekben nem jönnek létre ok-okozati összefüggések (*Dagály előtt*, *Szinkópa*, *Banánzöld*). Vagy a dolgok, alakok, történések természete miatt, vagy mert nincsenek, vagy azért, mert valami olyan tudás, illetve *érzelmi bázis* birtokában van a beszélő, aminek az elmondását nem bírja meg a lélek, nem bírja meg a költői szó. Nem csoda hát, legtöbbször úgy beszél a lírai én, hogy a következményekkel szembeesít, kinti és benti, földi és úri, érzelmi és tudományos között vibráló szólamában (*Százhuszonhat*) megfigyelései a részletekre irányulnak, azokkal bíbelődik, a maradékot, a kacatot, a lomot, a meglevőt rendezgeti, az előzményekről pedig hallgat, esetleg szinechdochészerűen beszél (*Lomtalanítás*), a veszteséget a felfejtés hiányával, elhallgatásával adva értésünkre, téve elviselhetővé, változtatva maradandó drámai élménnyé.

Mert mitől is válik megrendítővé Dékány Dávid költői világa? Attól, amiről nincsenek, nem lehetnek teljes mondataink, csak sejtéseink, utalásaink, töredékeink: a brutalitástól, ami ott lakozik az emberi lélek mélyrétegeiben (*Delta*, *Radioaktív*, *A szimbiózis formái*), a szerelmi szenvedélyben, a másikban, a vágyainkban, a halálközelségben, a halál megtapasztalásában, a félelemtől, ami úgy jelenik meg (*Lámpaoltás*), mint létszükségtség (és nem létszükséglet!), mint ami beépül a nyelvbe (*Eternal September*); a hiánytól, ami a múlt, az előzmények

hiánya, a jövőé, a másiké. Beleborzong az olvasó abba is, hogy milyen az én–te viszony a versekben: ha szerelmi, akkor vagy csak a testi működés, gesztusok utalnak arra, mi folyhat a lélekben (*Éjszakai ügyelet*), vagy az adatok, a tények, a mérhető hidegiti-ridegiti azt, ami meghitt lehetne (*Hale-Bopp*), ha testvéri, akkor olyan, akit – annak halála miatt – egy idegenbe projektálva lehet keresni-megőrizni (*Az asztronauta*), vagy a te maga a hiány (*Zsebkés*). Feltevédik tehát a kérdés, ki valójában ez a megszólított másik, van-e önálló létezése, vagy csupán arról van szó, hogy a beszélő én egy másik, megszemélyesített, de közvetlenül megnevezhetetlen (tudattalan?, hallgatag?) rétegének a nyelvtani jele? Olyan teher, amitől/akitől magánya ellenére képtelen szabadulni (*Derékszög*, *Jetlag*, *Tülevelű*), s ezért kezdeményez párbeszédet inkább az élőbbnek hitt élettelenel (*Az antilop*)?

Az *Aszimmetria* lírai énje így fogalmaz: „De van ez a megszokhatatlan része”. Ez a megállapítás lehetne talán a teljes kötet mottója is. A *Darwin Motel* lakóját ugyanis mindvégig karcolja valami, belülről is, kívülről is: a végtelen magány és az emiatt tartó úton levés. Gyanús, hogy akkor és ott is egyedül van, amikor fizikailag talán nem, de ez a páros magány az énben léthelyzetté spiritualizálódik, „félelemre nyíló panorámával” (*Holnapután*). Kérdés, világban-létéből mint átmeneti szállásból merre tart? Hová érkezik, megérkezik-e egyáltalán? És akkor mire való ez az út, a motel-lét átmenetisége, szabadsága fedezék-e, és mire? Lehet, olyan dilemmák ezek, amikre ember ezen a földön nem kap megnyugtató válaszokat. De lehet magának a költőnek és az olvasónak a reménye, hogy egy olyan poétai-poétikai szállás a Dékány Dávidé, ahová jó (volt) be- és visszatérni, elidőzni, de jó lesz továbblépni is – a költőnek egy olyan hibátlanabb versnyelv felé, ami ebben a kötetben még itt-ott (de az induló költőknek megbocsátható módon mérsékelten) túlbe-

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>>> folytatás a 15. oldalról

szélt (Százhuszonhat, *A víz felé*), maníros vagy szétviszi a versbeszédet az asszociációk köre (A műveletek sorrendje, Újratervezés), az olvasónak pedig azért, hogy megtapasztalja, ezen a csiszoltabb, fegyelmezettebb nyelven olyan újabb független, a mindenséggel érintkezni akaró szellemi-lelki világ teremődik, ami még áthatóbb és megrendítőbb, akár egy egész kötetten át kitarító katarikus élménnyé teszi azt a részletekben felfejlő drámát, aminek a neve lét, költészet, Dékány Dávid senkiével össze nem téveszthető költészete. (Hogy merre tart a dimenziók között lebegő asztronauta költőjének, a *Darwin Motel* lakójának tragikus, de a tragédiában nem élvezkedő, puritán nyelvezetű és ebben a szándékolt nyelvi eszköztelenségben a lelket lecsupaszító (vers)világa, arról a *Dolgok C-hez* már számot is adott.)

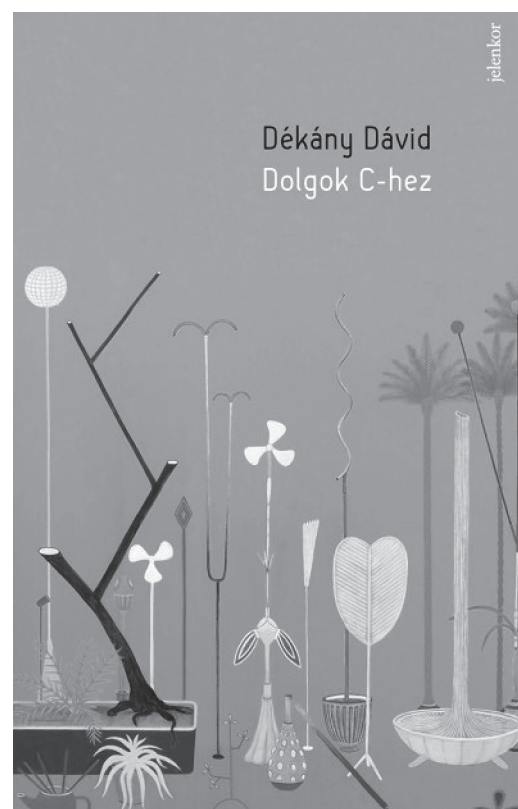
Dékány Dávid C-je

A *Dolgok C-hez* hátlapján az olvasható, hogy C-t kézenfekvőbb lenne a szövegek megszólítottjaként értelmezni, valójában „inkább egy fizikai vagy matematikai konstansra hasonlít”. S bár a természet tűnik az egyik ilyen – ha nem az egyetlen – állandónak, valójában erre sincs konkrét bizonyítékunk. Az állandót inkább a vele való párbeszéd vagy fordítva, a természetnek az emberrel kezdeményezett párbeszéd jelenti, de ez a próbálkozás folyamatosan kudarcot vall, nem jön létre kapcsolat, nem történik semmi, pontosabban a semmi van történőben: „4-kor bejött a vihar a szobába, / és a szokásaimról kérdezett. / Eláztak a pólok a szárítón, / és a szőnyegre borult a víz a bongból. / A kupakban lévő üzenet / megint nem volt jó semmire.” Amint azt a négy dőlt betűvel szedett vers, a kötet többi szövegétől grafikailag is elkülönülő és egyébként is a könyv súlypontját jelentő *Semmi, Bármí, Valami* és *Minden* jelzi: látszólag a hiánytól a dolgok viszonylagosságán át a teljesség megtalálásáig vezet az út, valójában a József Attila-i semmiből mint eleve adottból (úgy is, mint költői hagyományból) nincs lehetőség a kilépésre, menthetetlenül külön él egymástól a kint és a bent, a konkrét és az elvont („Történhet bármi, belül ugyanúgy / mondom tovább a monológot” – *Bármí*), bár nem túlzás azt sem gondolni, hogy a volt, a van, a konkrét a költői képzelet játékában bármivé válhat, és hogy éppen ez, a költői játék jelentheti a világ történéseitől való szellemi függetlenséget, az én autentikuságát. A címként funkcionáló határozatlan névelő, a *Valami* és a vers szövegének egymástól sorközökkel elválasztott mondatai, illetve nehezen összeolvasható távoli asszociációi éppen ettől a bizonyosságképzettől fosztanak meg: ha minden lehet valamivé, éppen úgy megvan az esélye, hogy ez ne következzék be, és ne jöjjön létre összefüggés a részletek között.

Nem csoda, hiszen a hasadás (már korábban) magában a nyelvben következik be: leválk a jelölő a jelöltről („ráírom a szót, hogy tórusz, / és nem mondom meg, mit jelent” – *Tórusz*), csődöt mond a nyelv, amit nem képes felváltani egy másik kommunikációs jelrendszer („Akkor, aznap abban maradtunk, / hogy innentől egy szót se, de ilyen esetek

re/legalább valami jelet kitalálhattunk volna.” – *Regolit*), így lesz egyre elérhetlenebb és értelmezhetlenebb a világ. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a nyelv az én önámítása, amennyiben komolyan gondolja az én, hogy uralhatja a nyelvet, amikor illet állít: „le is tehetem az elbeszélő nézőpontját a földre” (A *buszon*); „az alanyt próbálom kitapogatni/egy hiányos mondat mögött” (November 71.). Sokkal hitelesebbek azok a szöveghelemek, ahol az én *elismeri* önmaga jelentésnélküliségét (ez költői feladat is a *Teendőkben*: „Addig mondogatni a saját nevemet, / amíg már nem jelent semmit”), meghasadtságát, szétesését („Lehet, hogy ezek nem/személyiségjegyek, hanem egy tünetegyüttes” – *Asdf*), magára maradottságát, jövőtlenségét („egyetlen éjszaka létezik, / az halad a Földön körbe-körbe” – *Lejövő*), nyelvbe, létidőbe vetettségét, létének determinált voltát: „mint ha egy másik életből/felejtettek volna bennem egy emléket” (*Másik*). Amint az énen átszűrt világ körvonalait veszíti az énen, az én részleges, viszonylagos az én önmagáról alkotott képe is, és a rideg, tudományos, helyenként bántóan költőietlen vagy egyenesen költészetellenes szólam (*Tiltott színek, Borderline, Lelet, Toboz*) azt sejteti, hogy amint a tudományos nyelv nem vesz tudomást a költői nyelv létezéséről (sőt egy-egy vers erejéig annak létét is veszélyezteti), a világ sem vesz tudomást az énről, az én létezése átmeneti, (ön)megítélhetősége lehetetlen. És ez a minden, a töredékesség és a kiúttalanság ironikus tudomásul vétele. Ahogy a *Mindenben* megfogalmazódik: „Ez nem is én vagyok, csak valaki belőlem. / Szökni akarok, de nincs honnan.”

Így válik a kötet a cél és jelentés nélküli lét lírai narrációmozaikjává, jelentsen is poétikai szempontból *bármit* és *valamit* (hogy a kötet által ihletett szójátékkal éljek). Jelent a halál ellen a szépséggel tiltakozó látásmódot, ami ilyen szummatív, testamentumszerű, gondolati nézőpontot érvényesítő, meghökkenítő mondatokban jut kifejezésre: „Biztos röhejes halálom lesz, / rosszul megválasztott utolsó szavakkal” (*Puhatestű*); „Ha erőszakos halált kell hálnom, / öljenek meg jó ízlésű, szép emberek” (*Bármí*). És jelent a hétköznapiságot átpoetizáló, hapax legomenonként ható sajátos képalkotást: „Aki még soha semmit sem/forgatott meg kókuszeszelékben, / az ne beszéljen a ragaszkodásról. / Te is csak válasz voltál a körülményekre, / és ártatlan, mint egy lerombolt kekszgyár” (*Kókusz*). De jelent sajnos poétikai rövidzárlatot is, mint például a *Jegyzet*, amelynek szándékoltan rontott szövege sejteti az alkotói szándékot, de nem éri el a kívánt hatást, és inkább irritációt okoz az olvasóban, mint arra való késztetést, hogy beillesse az elbeszélhetetlenség lírai narratívájába. És – bár a szabad asszociáció nagy dolog – visszaköszön az az alkotói, a *Darwin Motel*ben tapasztalt esendőség is, ami meglátásban nem teszi lehetővé hasonló és hasonlított, viszonyító és viszonyított egységesülését, vagy a vers egészében nem válik jelentéssé a kapcsolatuk („Egy mosogatógép hangjai/belülről ugyanolyanok, / mint amiket egy magzat/először hall az anyaméhben” – ráadásul itt a lírai én *mindentudása* is megkérdőjelezhető), nem egyszer a különböző területekről vett képek elrendezése nem tartja egybe, teszi nehezen követhetővé a létrejövő jelentésmezőket („Az ágytól a konyháig/sötétben is tudom az utat./

Most elkezdhetném kiszámolni, / hogy egy átlagos kapcsolat/mennyi folyadékvesztéssel jár” – *Másfél*). Ugyanez a szervetlenség tapintható ki olykor ok és okozat összekapcsolásában is (*Asdf*), nem úgy, mint a *Darwin Motel*ben, ahol az ok elhallgatása és az okozattal való szembesítés drámai hatást kelt a befogadóban. S végül a tudományos nyelv *adagolása* az, ami egyfelől szétfeszíti a kötet versvilágát, másfelől – enyhén szólva – próbára teszi az olvasói ízlést. Mint ahogy Whitman *Téli mozdonya* óta nem újdonság a technika dicsérete, úgy – mint a fentiekben utaltam rá – van poétikai relevanciája a tudományos nyelvezetnek is az én világban való létének, önmagához és világhoz való viszonyának körvonalazásában. Helyenkénti kizárólagosságra való törekvése helyett annak mértékletes használata, átpoetizált(abb) működtetése azonban talán csökkentené/kiiktatná a tudálékosság vádját a szerzővel szemben, és hitelesebben töltené be azt a szerepet, amit nem ok nélkül szánt neki, hiszen önmagában az adatok, az ismeretanyag sorjázása nem minden ponton metaforizálódik a pusztá átvétel által (mint például Örkény *Mi mindent kell tudni* című egypercesében).

Ha minden tekintetben még nem is jött létre az a *Darwin Motel* alapján remélt, csiszoltabb, egyenletesebb és egységesebb versnyelv a *Dolgok C-hez* című második kötetben, meggyőződésem, hogy amint Dékány Dávid lírai énye úgy tud megszólalni, hogy jelentéseesebb az, amiről hallgat, a dolgok változásában és viszonylagosságában megtalálva a verssé, saját hanggá érlelhető állandót, ami csak benne, csak nála van (legalább az én emléke!), a szerző képes lesz költői hangjának úgy védjegyévé tenni a tudományos ismeretanyagot és nyelvet is, hogy az ne *takarja ki* C-t, akihez szól, ami felé tart ez az épülő költészet.

Dékány Dávid: *Darwin Motel*. Libri Kiadó, Budapest, 2015, 2016. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2018.

Dékány Dávid: *Dolgok C-hez*. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2019.

MOHAI SZILVIA

A villámok ura

Megtaláltam a gyűrűjét. Tizenhárom éves lehettem, ő talán tíz, amikor egyszer elmentünk kutyát sétáltatni meg fagyizni a Duna-partra. Akkor is ez a gyűrű volt rajta, én meg ismét elámul- tam azon, milyen szép, és hangosan azt kívántam, bárcsak én is kaphatnék ilyet. Kék köves gyűrű volt fehér strasszokkal körberakva; bizsusa ennél tola- kodóbb már nem is lehetett volna, a fém itt-ott némileg bezöldült, ráadásul kicsit lötyö- gött is az ujján. Az enyémen meg pláne. Kislánynak elég duci volt. A húszas éveire aztán szépen lefogyott, ma már nem is hord bizsut, legalábbis amikor néha- néha látom, mindig csak a karikagyűrűje van rajta meg egy vékony ezüstlánc a bal csuklóján, delfines medállal. Szóval, az a kék gyűrű így visszanezve már messze nem volt olyan nagy szám, de akkoriban nagyon tetszett. Amikor ezt elmondtam neki, azt felelte, ha ő meghal, az enyém lehet. Kikerekedett szemmel bámultam rá, aztán azt válaszoltam, annyira azért mégsem szeretném, szóval inkább ne haljon meg.

Nem is tette. Bár... Ha nagyon köl- töi akarnék lenni, azt mondanám, me- taforikus értelemben talán mégis. Nincs meg a telefonszáma, legutóbb múlt ka- rácsonkor láttam, és amit az egyik kol- légánóm tátott szájjal fogadott, amikor nemrég említettem neki, nem vagyunk ismerősök a Facebookon. Nem találkoztam egyetlen barátjával sem, nem tudom a férje vezetéknevét, mert ő megtartotta a sajátját, és a lakcímüket sem. Azt sem, hol dolgozik, mi a kedvenc színe, szere- ti-e a gombás rántottát, fél-e a magas- ban, merre volt legutóbb nyaralni, elíté- li-e a halálbüntetést, hova jár fodrászhoz, van-e bármi, amit megbánt az életében, vagy mit gondol a legújabb csizmámról, amelyet a múlt héten vettem egy leára- záson. Fogalmam sincs, hány barátja van a Facebookon, de valószínűleg még az az ismerőse is többet tud róla, mint én, akit csak udvariasságból jelölt vissza, pedig valójában abban sem biztos, talál- koztak-e valaha személyesen.

Nyilvánvalóan nagyon szomorúnak kellene lennem emiatt, de a mindenna- pokban általában eszembe sem jut, leg- feljebb olyankor, amikor egy-egy bará- tom vagy kollégám rákérdez, miért nem békülök ki vele. Mindehhez rendszerint oldalra hajtott fej és rosszalló pillán- tás társul. De hát én nem tudok kibé- külni vele. Hiszen össze sem veszünk. Vagy ha össze is veszünk volna, az el- múlt tíz-tizenöt év alatt teljesen kikopott az agyamból, hogy miért. Nem. Nekünk nem kibékülni kellene, hanem összeis- merkedni. Szinte a nulláról. Újrakez- dő csoport, második emelet, tízes terem. Ha mindezt elmondom nekik, a fejük las- san a másik oldalra billen, és együttér- zően azt rebegek, ne aggódjak, minden jó- ra fordul majd. Persze, akkor már épp,

Asszonyok

hogy kicsit elkezdek aggódni. Ne gondolj a rózsaszín elefántra.

Anno meghívott az esküvőjükre, én pe- dig természetesen azonnal igent mondtam, hiszen ezt így illik, illetve az anyánk sokszorosan is leszedte volna a fejemet, hogyha nem, de aztán úgy alakult, hogy azon a héten Angliába kellett repülnöm az egyik partnerünkhöz, és a főnök vi- lágosan az értésemre adta, hogy az ál- lásommal játszom, ha visszamondom az utat. Amikor közöltem otthon a hírt, próbáltam a lehető legjobban sajnálkozni, de nem vagyok meggyőződve róla, hogy elég hitelesre sikerült. Anyám utána hónapokig kinyomta a telefont, amikor hívtam, és még a születésnapomon sem köszön- töt fel.

Amikor pár héttel ezelőtt, a válasom után először elmentem egy randira, a „mi a kedvenc filmed”, a „mit szeretsz csinálni a szabadidődben”, és a „mióta ismer- kedsz online” után a potenciális jelölt azt tudakolta, van-e testvérem. Miután rá- eszméltem, hogy már vagy két másodperc is eltelt, én pedig még mindig nem vála- szoltam, rájöttem, hogy ennél már csak az lenne kínosabb, ha a saját nevemet vagy azt nem tudnám megmondani, mi- kor születtem. Így végül rávágtam, hogy igen, gyorsan másra tereltem a szót, majd a találkozó végén eldöntöttem, hogy nem lesz második alkalom.

Amikor hazaértem, elgondolkoztam rajta, mi lett volna a megfelelő válasz erre a kérdésre. Kétségkívül tisztában vagyok vele, hogy van még egy ember, aki egy- kor kilenc hónapig ugyanabban az anya- méhben tartózkodott, mint én, de nem si- került meggyőzőnöm magam arról, hogy ez a tény önmagában feljogosítana min- ket erre a titulusra. Így az ítéletet me- hozandó rákerestem e szóra a neten, ám mivel csupa olyasmi jelent meg találat- ként, mint „a legmeghatóbb duett”, „fél- tékenységből megölte”, „használt rugdaló- zó”, illetve „jó döntés-e a második gyerek”,

konstatáltam, hogy egyrészt okosabb semmiképp sem lettem, másrészt pedig némelyik weboldal meglehetősen dilet- táns SEO-szakértőkkel dolgoztat.

Nem tudom, mennyi időnek kell eltel- nie ahhoz, hogy valaki ne egyre jobban, hanem egyre kevésbé hiányozzon. Vagy hogy egyáltalán mi az a tényező, amely alapján az illető elkezd hiányozni. A sarki közértben dolgozó kasszást például már vagy két hónapja nem láttam, mert azóta abba az újonnan megnyílt boltba járok a szomszédos utcába; de nem mondhatnám, hogy bármennyire is fájna érte a szívem. Igazából mindeddig eszembe sem jutott, csak most, hogy példát próbáltam keres- ni arra, kik azok, akik nem hiányoznak.

Egészen tegnapig teljesen jól elvol- tam azzal a tudattal, hogy az én „szer- zett egykeségem” olyan, mint Schrödin- ger macskája, azaz, hogy van is meg nem is, amikor is megtörtént az a bizonyos do- log. Amit már mondtam. Hogy megtalál- tam a gyűrűjét. Nem, nem halt meg és hagyta rám. Mindössze a szüleink felújít- ották a lakást, így hazaküldték nekünk a gyerekkori holmiinkat, amelyeket anno a költözéskor náluk hagytunk. Az egyik kis dobozban, amelyben volt minden, a matchboxoktól kezdve a hajcsatokon át a régi fényképekig, megtaláltam a gyűrű- jét. Azt a kék köveset. Eszembe jutott az a délután. Amikor a kutyánkat sétáltattuk a bányatónál. Egy fekete németjuhász volt, Zeusznak hívták. Gyomorcsavaro- dásban halt meg nyolcévesen, nyugodjék békében. Már nem is emlékszem, miért választottuk neki ezt a nevet, amikor ösz- szedugtuk a fejünket ő meg én azon a bi- zonyos napon, amelyen a vinnyogó szór- csomó megérkezett hozzánk, mert hogy e becses feladatot ránk ruházták a szü- leink. De így visszanezve, annak tuda- tában, hogy a görög főisten öt testvérét az apjuk lenyelte, később pedig Zeusz sa- ját hűgát vette feleségül, kezdem azt hin- ni, hogy mindez nem volt a lehető legjobb ómen a kapcsolatunkra nézve.

No de a gyűrű. Amikor kivettem a do- bozból, először nem is értettem. Már- mint, hogy mit keres ott, hiszen nem is az enyém. Viszont eszembe jutott róla az a délután: a harmincöt fokos hőség; Ze- usz, megugatta egy öreg néni tacsko- ját, aki felháborodva ránk förmedt; a fa- gyizás, az ő két gombóc csokija meg az én puncs-vaníliám; a „ha meghalok” és az a pillanat, amikor lehúzta az ujjáról a gyűrűt, és a kezembe nyomta, hogy öt percig hordhatom én, de ne is próbáljak meg csalni, mert az új kvarcórája a ki- szabott idő letelte után úgyis csipogni fog. Amikor viszont megnyomta a gombot az órán, vagyis igazából meg sem nyomta, csak úgy tett, mintha megnyomná, fel- nevetett; így tudtam, hogy viccel, ráadá- sul abból a pár percből végül vagy fél óra lett, és akkor sem ő szólt, hanem az én lelkiismeretem ébredt fel. Utána nagyot sóhajtva, kénytelen-kelletlen levettem a gyűrűt. Most viszont itt van. Tegnap vagy négyszer is előkotortam a dobozból azon morfondírozva, ne adjam-e vissza neki. Hiszen biztosan véletlenül került az én

>>>> folytatás a 18. oldalon

pakkomba. Zeusz. Most jut eszembe, miért is adtuk neki ezt a nevet. Mert hogy ő a villámok ura. A húgom pedig annyira félt a villámlástól. Én meg megígértem neki, hogy ha lesz egy Zeuszunk, ő majd vigyáz rá, akárhányszor csak vihar támad. Azon gondolkodtam, vissza kellene adnom a gyűrűt. Vagy legalább megkérdeznem, kell-e neki. Mindjárt fel is hívom. Vagyis... hiszen nem tudom a számát. Bejelölöm a Facebookon.

Piros és sötétkék

Alig akartam elhinni, hogy képes volt egyhuzamban tíz órát levezetni, és eljönni hozzám, hogy másnap reggel bevihessen a kórházba. Így amikor azon a bizonyos októberi estén pontban nyolckor felcsöngött, először nem is akaródzott felvennem a kaputelefont azt gondolván, biztosan valami kivételesen pofátlan szórólapos vagy Jehova-tanú lesz az, de aztán valamiért mégis úgy döntöttem, hogy felkászálódok a kanapéről. Szinte meg sem ismertem a hangját. Persze rendszeresen beszélünk, egy héten többször is, de úgy tűnik, a kaputelefon máshogy torzít, mint a Skype, esetleg a másnapiak miatti idegesség kúszott fel egészen a fülemig, vagy ki tudja.

Amikor kinyitottam az ajtót, és ő ott állt előtte, hirtelen azt sem tudtam, mit mondjak.

Hogy van a kocsid?

Végül ez bukott ki a számon. Persze nem ezt akartam kérdezni, hanem, hogy hogyhogya itt van, vagy hogy kocsival jött-e, vagy még inkább a kettőt egyszerre, persze nem konkrétan egyszerre, hanem egymás után, de aztán mégis így alakult.

Felvetett. Aztán álltunk még ott pár pillanatig. Majd belépett, átölelt, én pedig behunytam a szemem. Ahogyan másnap a műtőben, amikor az orvos arra utasított, lassan számoljak el tízig, és lélegezzek mélyeket. El is kezdtem, hogy „egy”, majd gondolatban hozzátettem, hogy „brokkoli”... Mert hogy vegetáriánus volt, így amikor néha nem tudott elaludni este a munkahelyi stressz miatt, mondtam neki, hogy számoljon birkákat, vagy ha a húsra még így vízszintesben sem szeretne gondolni, akkor brokkolikát... Nem tudom, hányig számolhattam, de tízig biztosan nem. Amikor kinyitottam a szemem, minden ugyanolyan volt, mint azelőtt. Már mint nyilván azzal a különbséggel, hogy már nem volt féregnyúlványom, de hát azt akkor sem érzi az ember, ha még megvan, szóval ez a lényegen nem változtat.

Amikor visszatoltak a kórterembe, ott ült az ágyam mellett, a kezében egy pár piros mamusszal. Mindig nevetett rajtam, hogy szinte télen-nyáron azt hordtam, és „olyan nénisen” csoszogtam benne végig a lakáson; és hogy amikor a legutóbb vásárolt delikvens pár hónap hordás után már kezdett szétesni, nem voltam hajlandó kidobni, így először pillanatragasztó-

Öregember

val próbálkoztam, majd amikor már az sem segített, fogtam, és cellulxszal körbetekertem az orrát, hogy az majd jól oda fogja a levált talpat. Odanyújtotta a piros mamuszt, és azt mondta, már vagy két hete megvette nekem ott kint, mert rettegett attól, hogy a kórházba is azt az össze-celluxozott csotrogányt fogom magammal hozni. Felpróbáltam, és bár legalább két számmal nagyobb volt a kelleténél, azt mondtam neki, pont jó. Úgysem fog leesni a lábamról, gondoltam, mivel állandóan csoszogok; legalább már okom is lesz rá.

Harmadnap hazaengedtek a kórházból. Felajánlotta, hogy beszél a munkahelyére, és kér még pár nap szabadságot, ha szeretném, hogy segíthessen otthon. Legszívesebben azt feleltem volna, bár lenne még vagy huszonhat vakbelem ugyanennyi féregnyúlvánnyal, hogy szépen egymás után tönkretelhessem és kivetethessem mindegyiket, és akkor huszonhatszszor pár napot maradhatna... De aztán azt mondtam, mindent megoldok, csak sportolnom meg nehezem emelnem nem szabad, és hát futni nem tud helyettem, költöztetőbizniszt pedig úgysem terveztem indítani.

Így másnap reggel összepakolta azt a három pólóját meg a fogkefjét, és elment. Miután a konyhaablakból végignéztem, amint kitolat a parkolóból, majd végighajt az utcán a sötétkék szedánjával, lekuporodtam a kanapéra a vadiúj import mamuszomban. A szörmebélés egy helyütt kikandikált az orrán a varrás mögül, azt kezdtem el tépkedni. Majd hirtelen felkaptam a mobilomat, hogy felhívjam, és megmondjam neki, mégiscsak úgy döntöttem, belevágok a költöztetőbizniszbe, és

jöjjön vissza, mielőtt valaki beáll a helyére a parkolóban, de aztán visszatettem a telefont az asztalra.

A hathetes kontrollon mindent rendben találtak, így visszatérhettem korábbi életemhez. Újra elkezdtem futni, először csak lassan, néhány kilométert, majd egyre hosszabb távokat. Továbbra is nénisen csoszogtam ide-oda a lakásban; néha még rá is játszottam, pedig persze tudtam, hogy rajtam kívül nincs már más, aki hallja. Lefekvés után egyedül csak halltam a brokkolikát, de néha így is csak hajnali kettőkor tudtam elaludni, pedig nekem nem is stresszes a munkám. Egyszer épp a tűzhelyet súroltam a konyhaablaknál állva a platnira kozmált rántotta után, amikor elment egy sötétkék kocs a ház előtt, én pedig egy pillanatra azt hittem, hogy felmondott, felszámolta a kinti életét, eladta a lakását, pénzzé tette az összes ingóságát, és... Vagy legalábbis, hogy bepakolta azt a három pólóját meg a fogkefjét, és képes volt egyhuzamban tíz órát levezetni, hogy... De aztán, amikor a kocsit fényárba vonta az utcai lámpa glóriája, észrevettem, hogy nem is sötétkék, hanem bordó.

Tél lett, utána tavasz. Egyik este a kanapé felé csoszogtam a kezemben egy bögre tejeskávával, amikor megbotlottam valamiben. Lenéztem a földre, és láttam, hogy a mamusz talpa megadta magát: bánatosan maga alá gyűrődött. Amikor lehajoltam, hogy megigazítsam, fájdalom hasított a jobb oldalamba. Aztán, amikor a sajtós még másnapra sem múlt el, elkezdtem utánaolvasgatni a neten, kiújlhat-e a vakbélgyulladás. Miután a negyedik cikkben is az állt, hogy ez lehetetlen, azért csak végigfutottam még egy ötödiket is, hátha mégsem. Vagy talán biológiai csoda vagyok. Nem ez lenne az első nonszensz, amit produkálok. Egy csomószer a hűtőben felejttem a kulcsomat, amikor a vásárlásból hazatérve még cipőben-kabátban elkezdem bepakolni a zöldségeket; egyszer visszakertem egy barátnómtól egy könyvet, amit valójában ő adott kölcsön nekem, csak olyan sokáig ültem rajta, hogy miután visszaadtam, elfelejtettem, hogy nem is az enyém; egy másik alkalommal pedig véletlenül a szomszéd házba próbáltam meg hazamenni, és percekig szentségteltem, hogy elromlott a zár.

De nem, a vakbélgyulladás nem újul ki, még az enyém sem. Így csalódottan hajtottam le a laptop fedelét, majd végigsimítottam a műtét helyén. Először nem értettem az egészet. Már-már fel akartam hívni az orvost, hogy akkor most mi a búbánat van, amikor rájöttem. Hogy nem is ott fáj. Hanem a másik oldalon és feljebb. Fogtam az egykor oly szép piros, mára koszos rózsaszín import mamuszomat meg egy guriga cellulxot, és letelepedtem a kanapéra. Elkezdtem körberagasztani az orrát, de a szalagból csupán egy úgy tíz centis darab volt hajlandó letekeredni; a következő pillanatban már csak az üres műanyag gurigát tartottam a kezemben. Ültem ott vagy fél percig némán, aztán feltápáskodtam, kimentem a konyhába, és kidobtam a kukába. Majd a mamuszt is.

RITTER GYÖRGY

Újrajátszva

A 2010-es évek magyar filmjének újragombolása elsősorban a forgatókönyvírói szakma kiteljesedését hozta magával. A mozikat ellepték az erős dramaturgiájú művek és a tengerentúlról ismert zsánerek. Hogy ez jól tett a magyar filmnek, bizonyos szempontból kétségtelen, hiszen a műfajok közönséget, az erős artfilmek pedig díjesőt vagy az azokra való jelölést eredményezték. Ezzel együtt a sokáig bővülnak tűnő tévéfilm műfaja is feltámadt. Néhány év alatt egyes alkotások nemhogy áttörték a szobai tévék keretét, hanem helyet követeltek a nagyvászonon is, sőt, akár az Oscar-jelölésig is eljutottak. A történelmi film az egyik jól körülírható válfaja e hullámnak.

Topolánszky Tamás rendező és Sümeghy Claudia producer Kertész Mihály amerikai-magyar rendezőkirályról szóló portréja frappánsan igazodik is e moziba kerülő filmek sorozatába. Topolánszky és ügyes forgatókönyvírói, Ward Betty és Bak Zsuzsanna hálás témát választottak maguknak, amely szinte magában hordozta a sikert. Ennek ellenére nem kirobbanó film a *Curtiz*, nem tudta minden erényét sikerrel kamatoztatni, de vállalásánál így is sokkal többet teljesített.

Ugyanis Topolánszky mozgóképe egyszerre tud a magyar és a nemzetközi

Dévényi Zoltán (*Déva*, 2018) remek operatőri munkája, fekete-fehér noir képei nemcsak azért kitűnőek, mert autentikusan adják vissza a korszak hangulatát (és az akkori filmes fogásokat), hanem azért is, mert a digitális technika ellenére, a színtelen világ anyagszerűségét is a képernyőre tudják varázsolni. Ebben néha el is merülnek a színészek és a történet kárára, sokszor érezni, hogy elnyomja a filmet a formalista modoroskodás, de szerencse, hogy az alkotók időben észbe kapnak. Az enteriőrök, a körkörös bezárt óraműhöz hasonló terek mulandóságot kölcsönöznek. Egyszerre ügyes stilizáció ez és korhű múltidézés, amely éles, filmszerű látásmóddal járja be a szűknek egyáltalán nem tűnő stúdiókat és irodákat.

A sztori fikciós sűrítésének gerincét tehát Kertész nagy művének munkálatai adják. Természetesen a klasszikus film történetének elemeit rímeltetik az életrajzi elemekre: háborús szellemiség, megmentőszerep, hontalanság, melodramai hangulat, áldozatvállalás. A *Curtiz* a *Casablanca* fabuláját használja, s biopic eszközökkel tölti fel a szüzsét. A nagy színészek, Ingrid Bergman és Humphrey Bogart csak homályos háttérként, lenézett vagy a rendező miatt méltatlankodó aktorokként jelennek meg. Valójában Kertész tisztelte a két főszereplőjét, illetve azokat, akik visszaszóltak neki, de a statisztériával cudarul bánt. Kertésznek meg kellett küzdenie a kormányzattal filmje „patrióta” elfogadtatásáért, az akadozó munkálatokkal, a befejezetlen forgatókönyvvel és nem utolsósorban magánéletével. Csak úgy, mint a *Casablanca* bártulajdonosának, Ricknek a németekkel, kocsmájának döcögésével és régi szerelmének feltűnésével. Hogy ez valójában nem így történt, szinte lényegtelen. Az érzelmi cunami ehelyütt a filmes elhagyott lányának, Kittynek a betoppolásában válik szembeesítő valósággá, valamint húga, Margit Magyarországról kiáltó segítségkérésében. Ez utóbbi szál drámai töltete elsikkad a filmben, és a tragikus végső fordulata csak azért szerepel, hogy megerősítse azt a mitológiát, mely szerint a *Casablanca* kultikus fináléja improvizált volt. Ám a Dobos Evelin által megformált Kitty-karakter erőltetettnek tűnik – főleg a film végi erőszakjelenet okán –, mégis rajta keresztül nemcsak a rendező mogorva, hátat fordító diktatori stílusa bomlik ki, de egyszerre a fekete filmek kettős nőideálja is megtestesíti. A színésznoé kvalitásait és válogatott szerepeit látva egyre bizto-

sabbak lehetünk benne, hogy a művésznő jó úton jár a pályáján.

A kitűnő mellékszerepek mellett a játékot ellopja a címszerepben Lengyel Ferenc alakítása. S bár a karakter hitelesnek mondható, nyilván a filmes sűrítés díszként használja a történelmi milió valóságát. Ez azonban ne gátoljon meg a mű élvezetében, hiszen pontosan erre a mítoszra épült az egész film hatásmechanizmusának fokozása: sikerül-e Kertésznek rendezni kapcsolatát lányával, kihozza-e testvérét Magyarországról, be tudja-e fejezni a filmet?

A film felütésében kéklő színnyalábból, a vetítő sugarából kísér a kamera minket a dohányfüstös vetítőterembe: a mozivásznonról a Pearl Harbor-i katasztrófa homályos híradós tudósítása és megrendült stúdióbéli döntéshozók alakjai tárulnak elénk. Amerika háborúban van. S ez a háború áthatja mindenki sorsát, a fejesek döntését, a menekülő emberek félelmét. A remény szertefoszlni látszik. Ebbe csöppen bele Kertész Mihály, aki látszólag agyaggalamb-lövészetének él: finom célzás ez a nőcsábász direktor jellemére. De ahogy jovialis kabaretista barátja, Szóke Szakáll (Gerő Jenőt Gyabronka József formálja meg) mondja oda a rendezőnek (miközben lefitymálóan nyilatkozik a Horthy-világban rekedt testvéréről): „még van egy-két dolog, amit meg kell tanulnod a szeretetről.” Ez szembeesíti a rendezőt mindennel, ami hiányzik az életéből, és amit állandóan csak a „nem tartozom senkinek semmivel” szenciával zár rövidre. Elhagyott haza, elfelejtett család, széteső film. Mondani sem kell, hogy a három közül melyikben tud sikert elérni a rendező, s mely kultikus jelenet képkockáival zárul keretesen a *Curtiz*. Mégis a feloldozás kétélű, s talán ez jellemzi legjobban a művész előmenetelét. Hiszen a kifejezetten goromba, fiatal lányok után kajtató Kertész lehet, hogy legnagyobb sikerét érte el a *Casablancával*, de minden másban alulmaradt.

Topolánszky filmjében egymásba ölelkezik az atmoszféra és a történet, a film szinte minden hátrányát (alacsony költségvetés) előnyére kovácsolja, s ezért gyengeségei eltörpülnek. A *Curtiz* azonban más miatt lehet korszakos film, hiszen maximálisan bizonyítani tudja, hogy a magyar film képes olyan témát találni, amely angol nyelvű megszólalást tesz lehetővé. A tört nyelvezetnek itt dramaturgiai funkciója van, de az amerikai színészek és a kitűnő hangulatábrázolás miatt előfordulhat, hogy hazánk filmgyártása kiléphet a nyelvi karanténból, és elkezdődhet az idegen nyelvű magyar filmek gyártása.

Curtiz – A magyar, aki felforgatta Hollywoodot, fekete-fehér magyar film, 98 perc, 2018. **Rendező:** Topolánszky Tamás Yvan. **Forgatókönyvíró:** Topolánszky Tamás Yvan, Ward Perry, Bak Zsuzsanna. **Operatőr:** Dévényi Zoltán. **Zene:** Subicz Gábor. **Vágó:** Bodoky Eszter. **Szerzők:** Lengyel Ferenc, Dobos Evelin, Barabás Nikolett, Bordán Lili, Gyabronka József, Declan Hannigan, Scott Alexander Young, Caroline Boulton.

KINEMATOGRÁF

trendbe illeszkedni, nemcsak azzal, hogy filmje kilencven százaléka angol nyelvű, de azzal is, hogy a kalandos módon a Warner Stúdióig jutó hazánkfia, a magát Michael Curtizre keresztelt alkotó sorsfordító momentumát, a *Casablanca* (1942) forgatását fikcionalizálja. Egy csapásra kielégíti a magyarországi történelmi miliót hajkurászó támogatási alapok és sznob közönségrétegek kívánalmait, ugyanakkor a filmtörténet nemzetközi rajongóinak is élvezhető sztorit rak le az asztalra. Másik erénye, hogy a közönség hálás a „mise en abyme”-féle önreflexív opuszokért, pláne ha az ikonikus filmrendező alakját *opus magnum*jának készítésével ábrázolják. Gondoljunk itt a pár évvel ezelőtt hasonló, „művész és alkotása” integrációját felhasználó *Hitchcock* című (r: Sacha Gervasi, 2012) filmre, amelyben játékaival Anthony Hopkins futott nagyot. Az efféle dramaturgiák mindig elegáns jutalomjátékkal párosulnak. Ha a *Curtiz* Amerikában készült volna – ahol illene már egy hasonló opusszal tisztelni a hű iparos-direktor előtt –, kétségtelenül nagyobb figyelmet kapna. Ám az alkotóknak be kellett érniük a magyarországi környezettel, büdzsével és színészekkel, amely több mint rosszul is elsülhetett volna. Szerencsére mindenki jól járt ezzel a filmmel, főleg a nézők.

Az ember, aki magában beszél

(*Omul care vorbește singur*)

Szereplők

NŐ 1 FÉRFI 1
NŐ 2 FÉRFI 2

ELSŐ SZEKVENCIA

Egy helyiség. Függönyökkel takart ablak. Szék az ablak előtt. Egy másik szék az ablak bal oldalán. NŐ 1 áll a függöny előtt, az óráját nézi. NŐ 2 az ablak melletti széken ül, leskelődik a függöny résén keresztül.

NŐ 1: Mit látsz?

NŐ 2: Semmit.

N1: Várj még. (Feszülten nézi az óráját.) Most! Megérkezett?

N2: Pompás! Megérkezett.

N1: Nem mondtam? Pontosan hat lesz egy perc múlva. Tíz éve hat előtt egy perccel érkezik.

N2: Bolond!

N1: Várd ki a végét! Mit csinál?

N2: Áll..

N1: Egyik lábát felrakta a padra?

N2: Felrakta.

N1: Most figyelj! Pontban hatkor félrehúzó a függönyöket. Ő erre úgy tesz mintha hirtelen észrevett volna valamit az égen, aztán leül a padra. (Szünet.) Most!

(NŐ 1 félrehúzza a függönyöket. Az ablakon túl egy faóriást látni. A fa mellett pad. Egy férfi áll ott egyik lábát a padon tartva.)

N1: Na?

N2: A magasba néz.

N1: Nem mondtam? Tíz éve ugyanaz a gesztus. Leült?

N2: Leült.

N1: Most szélesre tárom az ablakot. Amint szélesre tárom az ablakot, ő előveszi a cigarettáját.

(NŐ 1 kinyitja az ablakot. A padon ülő férfi előveszi a cigarettáját.)

N1: Láttad?

N2: Különös.

N1: Ugye? Nem az az érzésed, hogy éppen azt teszi, amit én akarok? Nézd csak, sétálni kezd az ablak előtt. Míg én az ablak előtt sétálok a cigarettát a kezében tartja.

(NŐ 1 le-fel sétál az ablak előtt. A padon ülő férfi mozdulatlan, kezében cigarettája.)

N1: Addig tartom így, ameddig akarom. Amíg nem áll meg, nem mer rágyújtani.

Most vállból forgatni kezdem a karom. Eldobta a gyufát?

N2: Még nem.

N1: Majd eldobja. Valószínűleg nem forgattam eleget a karom.

N2: Megmakacsolta magát, nem akarja eldobni.

N1: Igen, itt okozza a legnagyobb gondot... Ezt a részt még tökéletesítenem kell.

N2: Kész! Eldobta.

N1: Nagyon jó.

(NŐ 1 masszírozni kezdi a vállát.)

N2: Fáj?

N1: Kicsit.

N2: És most?

N1: Most egy érdekes csel következik. Kezemet a szemüvegemhez emelem és mozdulatlanul állok egy pillanatig.

N2: És?

N1: És ő felemelkedik a padról.

N2: Nem hiszem.

N1: Várd ki a végét.

(NŐ 1 kezét szemüvegéhez emeli. A padon ülő férfi felemelkedik.)

N2: Felállt! Felállt!

N1: Törölgetni kezdem a szemüvegemet, ő pedig sétál a pad előtt.

N2: Az áruló, nem sétál..

N1: Várj, még nem láttam neki... Hova az ördögbe raktam a zsebkendőmet?

N2: Micsoda? Nincs zsebkendő? Mindent el akarsz rontani?

N1: Mindig a fürdőben felejttem a zsebkendőm..

N2: Elveszítjük! Járni kezd a saját feje után..

N1: Nem, meg se mozdul, amíg rá nem lelek a zsebkendőmre..

N2: Tessék, vedd el az enyémet.

N1: Köszönöm.

(NŐ 1 törölgeti a szemüvegét. A pad előtti férfi sétálni kezd a pad előtt.)

N1: *(odasandítva)* Jár?

N2: Jár.

N1: Meglásd, mindjárt zsebkendőt vesz elő és törölgetni kezdi az izzadságát.

N2: Elővette.

N1: Igen? *(Szemüvegét orrára helyezi)* Most többször is mély lélegzetet veszek, ő pedig a fához lép és a törzshöz tapad.

N2: Nem tudnád sétáltatni még?

N1: Azt hiszem, igen. De nem akarom erőltetni.

N2: Érdekes volna látni, mennyit bírod sétáltatni..

N1: Azt hiszem, tudom még tartani. Azt hiszem, bármit csinálhatok belőle. Csakhogy félek.

N2: Félsz, hogy elszalad?

N1: Nem tudom. Nem akarok szenvedést okozni neki. Végülis, kötődöm hozzá. Érted? Tíz éve hallgat rám, anélkül, hogy megnyikkanna. Egyszer sem maradt el. Kötelességemnek érzem, hogy ne hajszoljam túl.

N2: pompás lenne rávenni, hogy vájja ki az egyik szemét.

N1: *(mély levegőt vesz):* Nem, nem... Most nem... Tán később, néhány év múlva... *(mély levegőt vesz)* Odatapadt?

N2: Oda.

N1: Amikor befejezem a légzéseket, ő eloltja a cigarettáját. Aztán eloltja a cipője hegyével.

N2: Meddig tartod a légzéseket?

N1: Hagyom, hogy még szippantson néhányat.

N2: Miért? Parancsold, hogy most oltsa el.

N1: Kár a cigarettáért. Tudom, hogy szeret cigizni. Fájna neki, ha rákényszeríteném, hogy túl hamar dobja el.

N2: Azt hiszem, a filterhez ért.

N1: Igen? Akkor megállok. *(Szünet.)* Eldobta?

N2: Igen.

N1: Nos hát, ez minden.

N2: Elég kevés.

N1: Azt gondoltam, idővel még kitalálok néhány figurát...

N2: Hiba lenne most veszni hagyni, ezen a szinten... Én a velőt is kifacsarnám belőle.

N1: Nincs más dolgod, mint találni valakit magadnak.

N2: Zsebre vágta a kezét.

N1: Igen? Ez jelzi, hogy csukjam be az ablakot.

N2: És ő?

N1: Elmegy, miután az ablakot becsuktam.

N2: Hallod, úgy tűnik, a fickó mond valamit...

N1: Igen, nekem is úgy tűnik.

N2: Úgy tűnik, magában beszél.

N1: Igen, egy ideje elkezdett magában beszélni...

N2: Talán szerelmes szavakat mormol. Talán elszalasztasz egy nagy szerelmet.

N1: Ki tudja?

(NŐ 1 becsukja az ablakot)

N2: Elment?

N1: El.

MÁSODIK SZEKVENCIA

Egy fa. Egy pad. Némi távolságra fal, ablakkal. Az ablak zárva, függönyei behúzva. A fa mögött két férfi. Egyikük órát tart kezében.

FÉRFI 1: Mennyi?

FÉRFI 2: Hat óra lesz két perc múlva.

F1: Figyelj! Hat előtt egy perccel kilepek a fa mögül. Egyik lábamat felrakom a padra, ő pedig félrehúzza a függönyöket.

F2: Nem hiszem.

F1: Majd meglátod. Tíz éve mindig ráveszem, hogy pontban hatkor elhúzza a függönyöket..

F2: Bolond.

F1: Nem tudom. De úgy hiszem, különös hatást gyakorlok rá.

F2: Most!

(FÉRFI 1 kilép a fa mögül és közeledik a padhoz. A másik férfi rejtve marad. FÉRFI 1 felrakja egyik lábát a padra. A házban valaki félrehúzza a függönyöket.)

F1: Láttad?

F2: Talán mindig így húzza el...

F1: Nem, mert ez még nem minden. Most felnézek az égre. Ahányszor csak felnézek, ő kinyitja az ablakot.

F2: És ha nem nézel fel?

F1: Mi értelme, hogy ne nézzek fel? A fontos az, hogy ő kinyitja az ablakot, miután én felnézek és leülök a padra.

F2: Feltétlenül le kell ülnöd?

(Férfi 1 felnéz és leül a padra. Az ablakot kinyitja egy nő.)

F1: Hagyom, hogy egészen pontosan fél percig sétáljon le-fel. Ötször jobbra és ötször balra. Aztán rágyújtok.

F2: Számolhatsz.

F1: Mennyi van még hátra?

F2: Még van egy kevés.

F1: Ha rágyújtok, megáll.

(FÉRFI 1 rágyújt. Ezzel egyidőben a nő megáll az ablak előtt.)

F2: Megállt! Megállt!

F1: Nem mondtam? Az ujjam köré csavarhatom. Most láss egy még jobbat. Kezemben tartom a leégett gyufaszálat, ő pedig felemeli a karját és forgatni kezdi.

F2: Meddig tudod így tartani?

F1: Úgy hiszem, jó sokáig... De nem akarom.

(FÉRFI 1 kezében tartja a leégett gyufaszálat, a nő az ablakban a karját forgatja.)

F1: Amint eldobom a gyufát, nyomban leengedi a karját, aztán a vállát masszírozza és kezét a szemüvegéhez emeli.

F2: Most épp a vállát masszírozza.

F1: Talán túl sokáig hagytam fel-emelt karral.

F2: Semmi gond. Hagyd csak szenvedni.

F1: Nem akarom, hogy szenvedjen. Kötődöm hozzá. Annyira szófogadó és hajlékony, hogy érzékenyít.

F2: Érzélgős vagy és ez nem jó jel.

F1: Szemüveghez emelte a kezét?

F2: Igen.

F1: Na tehát, most teljesen puff maradsz. Felállok és ő erre törölni kezdi a szemüvegét.

(FÉRFI 1 feláll. Az ablak előtti nő leveszi a szemüvegét és törölgetni kezdi. Azonban, míg rálel a zsebkendőjére, néhányszor körbenéz.)

F2: Nesze neked.

F1: Mit csinál?

F2: Néz szerteszét.

F1: Ez a mozzanat megijeszti általában.

F2: Megtalálta.

F1: Törli?

F2: Törli.

F1: Ez van. Néha késztetést érzek, hogy álljak és nézzem, meddig tudom így tartani, zsebkendővel és szemüveggel a kezében.

F2: Csak tudd: én nem kegyelmeznék neki. Az utolsó csepp zsirt is kifacsarnám belőle.

F1: Nem tőle félek. Néha csak attól, hogy mekkora hatalmam van felette. Egész egyszerűen előnt a félelem a gondolatra, hogy mit tehetnék, érted?

F2: Értem.

F1: Meggyőztetek?

F2: Meggyőztél.

F1: Most sétálni kezdek a pad előtt. Én is előveszem a zsebkendőmet és letörölöm az izzadságot.

F2: Leizzadtál?

F1: Nem, sosem izzadok. De amikor előveszem a zsebkendőmet, ő orrára helyezi a szemüvegét. Ez így van, mint az ok és az okozat.

(FÉRFI 1 előveszi a zsebkendőjét, a nő az ablakban orrára helyezi szemüvegét)

F1: Ez van. Látod, hogy veszi a levegőt? Valahányszor előveszem a zsebkendőmet és letörölöm az izzadságom, orrára tűzi szemüvegét és teljes erővel szívja be a levegőt.

F2: És hogy állítod meg?

F1: Finoman. Ha a fához tapadok és eldobom a cigarettát, abbahagyja.

F2: Hagyd még lélegezni.

F1: Hagyom. Nem pazarlom a cigarettát, szeretem filterig szívni.

(FÉRFI 1 filterig szívja, aztán eldobja a cigarettát. A nő az ablakban felhagy a lélegzéssel.)

F1: Ennyi az egész. Most mehetünk.

F2: Kár. Még kitalálhattál volna valamit.

F1: Mégis mit? Nem volt elég?

F2: Becsukta az ablakot.

F1: És nem kérded, miért?

F2: Miért?

F1: Mert zsebre vágta a kezemet. Tíz éve, ahányszor csak zsebre vágom a kezemet, ő becsukja az ablakot. Na, tetszett?

F2: Igen, de közben úgy tűnt, mintha egyre csak járt volna a szája.

F1: Igen, nekem is úgy tűnik, hogy az utóbbi időben elkezdett magában beszélni.

F2: Megyünk?

F1: Megyünk.

Emberek és állatok (és növények)

Mindig kiemelt érdeklődéssel figyelem az irodalomba kívülről és viszonylag későn érkezők életútját. Persze, az irodalomba legelőször mindenki kívülről érkezik, de vannak olyan szerzők, akik először elsajátítják egy szakma gondolkodásmódját, szövegformálási sajátosságait, és csak azután kezdenek verset, prózát írni, bizony sokáig viaskodva a tanult szakma ballasztjaival. Selyem Zsuzsa, aki kortárs magyar irodalmat oktat a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar szakán, alapjáraton talán leginkább irodalmárnak nevezhető (most nem térek ki arra, hogy matematikus is – szerintem már ő is unja, hogy ezt folyton-folyvást felemlégetik neki). Tehát szakmája szerint irodalmi művek értelmezésével, azok filozófiai, eszmei, esztétikai problémáival foglalkozik. Mondjuk ki világosan: ő egy interpre(d)tátor, akinek szakmai feladata kiragadni a jelentést az irodalmi műből, ami ennek a behatolásnak megpróbál ellenállni, megpróbál „ellen-szegülni az elméletnek” – hogy egy ismert irodalomelméleti toposzt használjak.

Ezen tevékenysége mellett Selyem Zsuzsa már viszonylag korán elkezdett prózát írni. Először egy regényt, amit novellák követtek, majd megint regény következett, hogy most megint egy novelláskötettel álljon elő. Egy sima, és egy fordított – hogy a kötésminták nyelvén szólaljak meg, tudván azt, hogy az irodalomban mind a kötés, mind a minta rettetesen fontos. Ennyiben Selyem Zsuzsa számára is, akinek szövegeiben innen kiindulva azt is érdekes figyelni, hogy mekkora rajtuk az irodalom-, illetve társadalomelméleti ballaszt, mennyire tekinthetők a szövegek valamelyik dekonstrukciós vagy az érzékelés fenomenológiájából levezetett tézis, netán valamilyen divatos politikai állásfoglalás illusztrációinak – ami gyakran elő szokott fordulni a teória mértéktelen fogyasztói között.

kritika

Minden félelmem ellenére azt kell mondjam, szépirodalmi munkásságában Selyem Zsuzsa az interpretációból leginkább az „inter” előtaghoz tartja magát. A közöttiséghez, a közön álláshoz, ahonnan egyszerre több minden megmutatkozik, ahonnan egybeláthatóak a dolgok, még akkor is, ha nem biztos, hogy összetartoznak. Legalábbis nyitva hagyja Selyem Zsuzsa ezt a kérdést, teret ad a különeműség létezésének, ahogyan az irányok jelzésekor sem az egyértelműség foglalkoztatják, sokkal inkább a kifordított perspektívák: „szembe szét” – hogy megidézzem egy régebbi könyvcímét. Mozcékony elme, mondhatni, ami kell is a gyakori téma-, nyelvi regiszter-, megközelítés-váltáshoz, ami a szövegeit jellemzi.

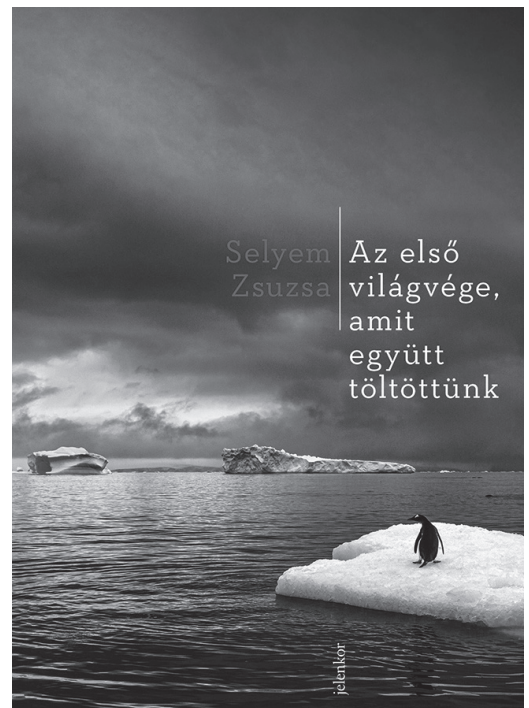
Mennyire szabadok ezek az újabb szövegek is! – kiállt fel a lenyűgözött olvasó bennem. Milyen sokféle nézőpontot, narrációs technikát, emberi (állati) szituációt mozgósítanak. És kulturális (salak)anyagot is. Az „inter” ugyanis gyakran intertextusokat is jelent, filozófusok, szépirodalom megfogalma-

zásainak, könyvek szereplőinek, sorainak, sőt aktuálpolitikai utalásoknak a beépülését a szövegekbe, hogy azért legyen minnek örvendeznie a vajt fülű, tájékozott olvasónak.

És trendiek is a szövegek, tehetem hozzá egyből, amennyiben valóban a mával, a mai világgal foglalkoznak. A jelenben vagyunk ezekkel a szövegekkel. Ritkán érezhetjük ezt, még a kortárs prózai művek olvasása közben is, amelyeket gyakran a történelemben való kényszeres és nyomasztó belefoglaltságunk foglalkoztat. „...én annak örülök, hogy most születtem” – áll az Ovidiustól kölcsönzött idézet a könyv elején (épp egy régi auktor-tól!, ha érzékelhető az irónia). Amiben nem csak a „most” szócska jelzésértékű, hanem az „öröm” kifejezés is. Örömszövegek Selyem Zsuzsa írásai, a megformálás, a közel kerülés örömet hordozzák magukon, még akkor is, ha leggyakrabban nem vidám témákról szólnak. De miért is kellene szólniuk, a jelen már régóta nem egy diadalmenet, vagy a boldog jövő fele vezető út közbelső állomása, közel a világvége, „már csak két perc”, ahogy egyik szöveg cím is jelzi, „az első, amit együtt töltöttünk”, fordítja is ki a perspektívát a kötet cím, nehogy túlságosan elhiggyük, túlságosan belefeledkezzünk abba, ami van.

Így lépünk ki és be a különböző szövegekbe, így válunk részeseivé a legtöbbször hol fanyar iróniával, laza stílusparódiával, hol költői erővel megjelenített mikrovilágoknak. Mert az azért felmerült bennem kérdésként, hogy mennyiben nevezhető novelláknak a kötet írásai. Ahhoz képest legtöbbször túlságosan vázlatosak, kidolgozatlanok, sokszor egy apró ötlet, egy nézőpontváltás lehetősége képezi az apópjukat. Szóval, véleményem szerint, inkább irodalmi szkeccseknek, vázlatoknak, pacáknak, fröcsköléseknek nevezhetők (lásd. az olasz schizzo szó különböző jelentéseit), mint novelláknak.

A szétfröccsenés azonban valóban szinte mindent lefed abból, ami velünk megtörténhet. Stílszerűen egy határátlépéssel indít a szöveg, egy kudarcos határátlépési kísérlettel, ami valahol a román-magyar határon történik. Érdekes lenne alaposan kielemezni csak az első oldalt, amiben van populáris filmes utalás, Kemény István-verssor, műdalsor, mindez a kommunista diktatúra díszletei közé helyezve. Innen muzsáj kihagyásossá tenni a felsorolást. Megkapjuk például Petri György *Hogy elérjek a napsütötte sávig* című elhíresült versének a prózai átiratát, mindezt a hajléktalan nő szempontjából. Vagy Mu, a menekülő csillag útját követjük az *Ezeregyéjszaka* mesélőjét, Sahrazádot hallgatva, de mindezt a jelenkori Irán háborús környezetébe helyezve. Majd jönnek a „három árva szurikáta” történetei, a posztmodern felületesség rémhistóriái: a vitorlázó megerősített lány hidegként adagolt sztorija, a valóságshow, a partikultúra emberi-embertelen világa. Aztán az állatok (meg egy kicsit a növények): számár, kutya, nyúl, elefánt, aloe vera stb. Nem antropomorfizálnak, nem moralizálnak ezek a szövegek, ahogy nem próbálnak túlságosan „állatosok” se lenni, nem próbálják elhitetni, hogy létezik tiszta „állati” perspektíva. Történesek vannak, amelyek az állatok felől is megmutathatók, történesek, amelyek ma

már sajnos legtöbbször az állatok, növények legyőzetésével végződnek. És még nincs vége, mert a kötet legkomplexebb szövegében, egy síelés formájában, az emberi boldogság lehetőségére is ráláthatunk. Mindegy, hogy öt perc, egy hónap, egy év van hátra az életből, ami számít, a siklás, a le és a fel út váltakozása, az ebben rejlő öröm, amikor az ember csak egy sötét pont egy fehér sávon, amit ha lát az Isten, „megadóan legyint, és örömeiben bepisil”. Majd véget ér a kötet, de hol is érhetne véget máshol, mint egy fesztivál utáni apokaliptikus hangoltságú nagy szemégyűjtési akciónál, amelyben feltűnnek és összeérnek az előző szövegek szereplői és motívumai.

De valóban összeérnek-e? S hogy összeáll-e az egész? Igen, ez lenne a kérdés. Meg, hogy mivé?

Először még az elméleti ballasztról. Hogy odanyomja-e a szövegeket? Az azért világos, hogy Selyem Zsuzsa nagyon otthon van abban, ami a világban ma problémaként jelentkezik. Témái a társadalmi aktivizmus, érzékenység által kijelölt irányok körül gravitálnak: nők elleni erőszak, állatvédelem, klímakatasztrófa, migráció, poszthumanizmus, populáris kultúra. És még lehetne folytatni a sort. A szövegek humora, gyakori perspektívaváltásai, a sokszínűség, a lezáratlanság, a nyitottság azonban áthelyezi a súlypontot, és képessé válhatunk arra, hogy ezeket a szövegeket ne csak valamilyen elméleti probléma illusztrációjaként vizsgáljuk. Ennél sokkal fontosabb, hogy itt a lét-és világérezéskészségünk egy új minőségének a megalkotására történik kísérlet. Kísérlet, mi más – hangsúlyozom ki. Ez pedig azt jelzi, hogy valami tényleg végleg átalakult az utóbbi időkben. A régi ontológiai, axiológiai hierarchiák mind bedőltek. Már nem engedhetjük meg magunknak, hogy mi, emberek, legyünk mindennek a mértékei. Nem mi vagyunk azok, akik megmondjuk, mi létezik és mi nem (Prótagorász). Túlságosan közel került minden egymáshoz. Ember, állat, növény, kultúra alatti és fölötti dolgok, mind együtt vannak. A közelség a bőrünkre, az érzékeinkbe van íródva.

Vajon mit forr ki ebből az egészből?

Selyem Zsuzsa: *Az első világvége, amit együtt töltöttünk*. Jelenkor Kiadó, 2020.

A kimondás szenvedélye

Tar Károly: *Kavart kevert*. Ághegy könyvek, 2019.

Tar Károly legutóbbi kötetét – válogatott elbeszéléseinek, novelláinak, karcolatainak gyűjteményét – ha röviden kellene jellemezni, csak annyit mondanék: az írást a kimondás szenvedélye hajtja. Az elbeszélő az élet legapróbb jelenségeiben is mondanivalót sejt, látásmódjának ironikus jellege pedig saját életünket is egyfajta „igazul görbe” tükörben mutatja meg.

A kötet hét egységéből az első rész – *Régi (milyen) idők* – a lakatosmunkások életéből és a katonáskodásból vett történeteket villant fel. Szép, pontos megfigyelések, ellesett életképek vagy csattanóra kihegyezett ironikus történetek ezek. Údítóan színezi a filozofikus elmélkedés (*Elszámolás*) és a lírai szárnyalás hangja (*Májusi romantika*).

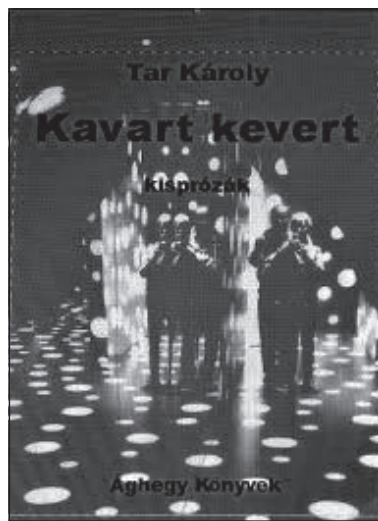
Gülszöveg

A következő, *Kényszerfelszálás* elnevezésű részben humoros, telitalálat-szerű rajzokat olvashatunk; a túltechnicizált jövő látomásait. Néhol groteszk, karikatúraszerű ez a látomás, de nem öncélúan, az olvasó a túlzásoknak is érzi az igazságát (*Lesz törvény, Koordináták vagy kórdináták*). A humor, a játék „mindent visz” ebben a blokkban – hozzá kell tennünk, a humor, a játékosság a kötetben máshol is folytonosan jelen van. Másik téma a repülőn, vonaton való utazás, képeslapszövegek novellatémává való emelése. Külön színfolt az avantgárd dadaizmust megidéző szótöredékekből, számokból, képletekből álló kis írás, lehet, hogy a jövő értelmetlenségét kifejezendő (*Talán csak a számok maradnak*).

A következő egység (*Mese, mese más*) különös, modern mesét tartalmaz a saját életünkről, az egyáltalán nem mesei valóságról. Ezeknek a meséknek nincs fogékonysága a csodákra. Van, ahol egyenesen karikatúra, antimese a történet (*Mesék a változatlanra, Mese*), máshol a játékosság, a humor dominál (*A rendes ruhájú emberek meséje*).

A *Kollégiumi történetek* című rész emlékeztet iskolai történetek gyűjteménye, legendás vagy kevésbé legendás tanárokkal, figyelmet lazító diákokkal. A kolozsvári Református Kollégium nemcsak a tanítás tere, hanem – Hamvas Béla szóhasználatával – hely, belakottság. Nemcsak iskola, hanem az igazi nagybetűs Kollégium. Mondanunk sem kell, ezek a történetek is önéletrajzi elemeken alapulnak, akárcsak a lakatosmunkási vagy a katonaeletről szóló írások.

A következő *Kutyaélet* blokk első írása a Tar Károly életművét ismerőknek ismerős lehet, mivel Koppány Zsolt írói álneven 1993-ban már megjelent egy kisregény *Bíró György aliás KUTYA nekifutásai és kutyagolásai a mindig rózsás sportpályákon és a babertalanul is egyetlen életben* címmel. Hangszalagra rögzített történetek kavalkádjá, vázlatyszerű feljegyzések sűrű szövete ez a kötetbeli írás. A *Kutyaélet* egység tematikáját tekintve meglehetősen vegyes, találhatunk itt kórházi helyzetképet, reflektív emlékezést a szöveggyártás fonálán haladva, újságírói életképet, internetes videóbeszélgetést, megrázó elbeszélést *Gyilkosok* címmel, valóságot telibe találó ironikus karcolatot (*Piacról él az ember*), a kommunista jelentések paródiáját (*A vízhányó dosz-szié*). A rövid ironikus karcolatok

különösen telibe találóak, és szerencsésen kiegyensúlyozzák az egység első felének sűrű, nehéz szövést, néhol már-már követhetetlen írásait.

A következő, *Tótágasban* címmel ellátott rész a legterjedelmesebb, és így a legvegyesebb tematikájú része is a kötetnek. Annyiban mégis a legegységesebb, hogy az örkenyi hagyományokon élő karcolat, egyperces novella itt mutatkozik meg a leginkább. Egy-egy apró helyzetkép felvillantása mindegyik, csattanóra, poénra kihegyezve, és persze mindegyik az életünk fonákjaival szembeesít.

Mire az utolsó, kötetcímadó *Kavart kevert* címmel ellátott részhez érünk, már alaposan ismerjük Tar Károly világát, visszaköszönek belőle az ismerős témák. Található itt ugyanakkor egy egyedi, humorában igazi gyöngyszem, a *Szegény svédek* című, ami arról szól, hogy Svensonperson önkéntes bankkötvény-tárnok a balkáni életforma megismerésének vágyától hajtva eljut a román fővárosba, hogy a svédnél eddig méltatlanul elhanyagolt koldus szakma csínját-bínját testközelből megismerje. A koldulásba annak rendje és módja szerint be is áll, miközben fur-

csa helyzeteket kell megtapasztalnia... A kultúrák közötti kapcsolat bemutatásának szórakoztató, de közben igazságokat felvillantó látatása a novella, miközben életrajzi háttere is van, mivel az író maga is Svédországban él, jól ismeri tehát az ottani életviszonyokat. A romániai és az északi kultúrák közti átjárás termékenyítő hatása máshol is jelen van a kötet írásai között, elég csak a skype-on történő beszélgetést tematizáló *Gyanú* című elbeszélésekre gondolni.

Zárásként még egy utolsó történetet engedjünk meg kiemelni a kötetből, ami egyfajta minieletrajznak is felfogható. A *Donáti emberek* című elbeszélésekről van szó, amelyben egy vasárnapi kirándulás ürügyén az elbeszélő ráérősen mesél ifjúkora Kolozsvárjáról, gyerekkorától kezdve háborús időkön át, felvonulnak a megbecsülendő Donát negyedi emberek, Kós Károly, Szervátiusz Jenő, megemlíti a 60-as évek elején Vlahuta 63 elnevezésű alatt működő művészközösséget, folyóiratokat, kiadókat, mentorokat. Ezekből a skiccekből nemcsak az író karaktere mutatkozik meg – egyfajta narratív identitásként –, hanem a kolozsvári magyar értelmiség keresztmetszete is. Tehát a magánéleten, a személyes élet-történeten keresztül egy nagyobb egész. Az elbeszélés zárómondata akár írói életösszegzésként is felfogható: „Az egyáltalán nem zord északról ma visszapillantva elmondhatom, semmit nem bántam meg. Szülővárosomban már alig ismernek. Negyed évszázada mentem el szülővárosomból. Egyre sürűbben visszatérve látom, tollasodik a világ. (...) De remélnem szabad, hogy lábnyomaim még ott sorakoznak sokszor taposott utcáink mélyén, ahonnan, ha szükség lesz rá, fölhozza majd a jóindulatú emlékezet.”

FLEISZ KATALIN

Könyvhét, ha lesz

Szöveg: Vincze Ferenc / Rajzoló: Csillag István

Hangfelvétel-múzeum 6.

Ezúttal a csillogó szemű Paul Klee emlékének szentelt, színeiben-ízeiben képeivel szorosán asszociálható szimfonikus fantázia előtt álljunk meg hosszú hangfelvétel-múzeumi bókászásunkban. Újabban már fenntartások nélkül szokás beszélni róla, hogy a standarddá használt „Bartók és Kodály” hivatkozást, illetőleg a magyar kortárszenei termelés „Ligeti és Kurtág” kvalifikálását jószerével egy *hiányzó láncszem* kapcsolja össze és – természetesen – választja el: Veress Sándor. A dolog szívszorítóan egyszerű: bő két évtizednyi kiemelkedő zenei ténykedés után Veress 1949-ben elköltözött Magyarországról. Ő volt – Kodály után – a második, aki Kossuth-díjat kapott, Svájcba költözése közepette azonban nem is vette át. Idejében *lelépett* – mondhatnánk korszerű nyelgességgel. S mert lelépett, beszélni sem nagyon szabadott róla Magyarországon, illetve a szocialista blokkban. Ezért nincs ott közkanonikus értelemben Bartók/Kodály és Ligeti/Kurtág között – láncszemként.

A két zongorára és vonószenekarra 1951-ben írt *Hommage à Paul Klee* egy 2005-ös koncertfelvételen ajánlom Olvasóimnak szívem teljes melegével. Hélène Mercier és Louis Lortie játssza a zongoraszólamokat, a RAI Nemzeti Szimfonikus Zenekart (vagyis a torinói rádió-televíziózenekart) Pascal Rophé, a franciaországi Orchestre National des Pays de la Loire zeneigazgatója, a párizsi Conservatoire mesterosztály-vezető tanára vezényli a fenséges torinói Auditorium Giovanini Agnelliben.

A héttételes fantázia csakugyan a geometrikus szerkezetekben érvényesülő elemi színparádé szinesztetikus (esetünkben

hangzó) „fordítása” – nem kivételes alkotói módszer ez Veress Sándor műveiben. Hangulatok sorjáznak, hangszínek tobzódnak, ezt erősíti a tételek hídformaszerű szerkezete, a tételpárok szimmetriája. Az első (*Jelek sárgában – Segni in giallo*, allegro) a hatodikkal (*Zöld zöldben – Verde su verde*, andante – andante con moto – adagio), a második (*Tűzzél – Vento di fuoco*, allegro molto) az ötödikkal (*Kőgyűjtés – Collezione di pietre*, allegretto), és a két középső alkotóegységet (3. *Régi hangzás – Suono antico*, andante con moto; 4. *Lent és fent – Sotto e sopra*, allegretto piacevole). A rövidke első tétel a hatodikkal „szövetkező” elégikus érzést támaszt. A második és az ötödik a csillogást, a sziporkázást vetíti ki, az afroamerikai ritmikái hagyományt idéző ötödikben a vonó fájával megszólaltatott pizzicatók, majd – zárásként – a hangszer-hátlapokra „komponált” ritmuskopogás teszi egyedivé a tételt. A két középső tétel barokkos jegyei szembeötlőek, különösen a basszusvonalak, a cizellált dallamok a harmadikban, a concertante zongoraszólók, a kánonszerű dallamisméltések a negyedikben... Az utolsó tétel (*Kis kék ördög – Piccolo diavolo azzurro*, vivo – molto vivo – vivo – allegrissimo) bravúros zárásként koronázza az *Hommage*-t.

A Klee-fantázia két évvel azután született, hogy Veress Svájcban maradt. Élete e második korszakának alkotásaiban vezető szerepet játszanak a versenyművek és a kamarakompozíciók, mint a *Zongoraverseny*, a *Passacaglia concertante*, a *Vonós-nyégyesverseny*, a *Klarinétverseny* és a *Két harsonára* írt versenyművek, és itt említhetők a *Musica concertante*, az *Orbis tonorum*, a *Gordonkaszonáta*, a *Zongorás trió*

és további, kamaraegyüttesre írt egyedi összeállítású alkotások.

„Veress Sándor nevére sokkal jobban kellene emlékeznünk – írja Csabai Máté. – A magyar zenei élet doyenje lehetett volna, ha nem kényszerül az emigrációt választani, zeneszerzőként, pedagógusként, előadóként és népzene gyűjtőként maradandót alkotott. Ő az, akinek köszönhetően Svájcban bevezették a Kodály-módszert, ő az, akit Bartók és Kodály is a legtehetségebb fiatalok közé sorolt, és aki [...] emigrálva Heinz Holliger – és még számos neves zeneművész – tanára lett.”

Amplitúdó

Aki pedig a bartóki és kodályi életmű példás népzenei elkötelezettségét kérné számon Veress Sándoron, arra is könnyű ráakadni. Első (vagyis magyarországi) korszakának alkotói szemléletében „a magyar népzenei hagyomány és az olasz vokálpolyfónia alapjaira épülő kontrapunktikus alkotásmód szintézise érvényesült (*Térszili Katicza – táncjáték, Hegedűverseny, Szent Ágoston zsoltára az eretnekek ellen c. oratórium, Threnos*). Emigrálása után egyre intenzívebben a dodekafon technika elkötelezettjévé vált, ennek értelmezésében azonban megőrizte személyes művészi elképzelését” – írja róla Berléss Melinda. Fontos zenetörténeti tény Veress 1930-as moldvai népzenei gyűjtése is, amelyet 1989-ben kritikái apparátussal ellátva is közzétettek.

De hadd dobbanjon meg különösen a kolozsváriak szíve! Veress Sándor 1907-ben itt született. A miénkebb, mint gondolnánk.

JAKABFFY TAMÁS

A vonal eleganciája

2020 márciusában, Haller József képzőművész halálának harmadik évfordulóján került sor Bukarestben, a Balassi Intézet – Bukaresti Magyar Intézet és a művész örökösének szervezésében arra az életmű-kiállításra, amelynek néhány darabját a *Helikon* olvasói is megtekinthetik jelen lapszámunkban. Haller József 1935-ben született Szatmárnémetiben, 1953-ban érettségizett a kolozsvári Képzőművészeti Középiskola diákjaként festészet szakon, egyetemi tanulmányait szintén Kolozsváron, a Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet szobrászat szakán végezte, ahol 1959-ben diplomázott. A sokoldalú művész, aki a szobrászat mellett festéssel, grafikával is foglalkozott 1959-től 1999-ben bekövetkező nyugdíjazásáig a marosvásárhelyi Állami Bábszínház (ma Ariel Gyermekek és Ifjúsági Színház) báb- és díszlettervezője. Több mint 100 darabhoz tervezett bábokat és díszletet munkássága negyven éve alatt. Képzőművészi karrierje során több ízben készített könyvillusztrációkat és borítóterveket klasszikus, illetve kortárs szerzőknek egyaránt, köztük Smaranda Enache, Kovács András Ferenc, Kányádi Sándor vagy Egyed Emese kötetéhez. Több hazai és külföldi egyéni, illetve csoportos tárlaton vett részt, és visszajárt olyan művésztelepekre, mint a németországi Iserlohn, vagy itthon a gyergyószárhegyi, szentkatolnai alkotótábor. Művészetéről így vallott 1994-ben:

„Sokat adok a vonal milyenségére. Benne kell, hogy legyen mindaz, amit a huszadik század nagy rajzoló létrahoztak, de én a vonal eleganciáját nem szeretném elhanyagolni, egyfajta klasszikus szépséget, mediterrán harmóniát, arányosságot is megőrzök. A maiság mellett egy időtlenséget, egy mindenko-

rit, mely a barlangrajzoktól napjainkig érvényes. Persze ezt magamban soha nem fogalmaztam meg, csak így visszagondolva, önmagam elemezve fedezem fel. [...] Manapság ahhoz, hogy valaki sikeres legyen, sok más adottság is kell, nem elég egy kis vagy nagy félszeg tehetség. Be kell vallanom, erre sohasem fordítottam gondot. Irtózok a szerepléstől. Am e bűnös szerénységben, óvatlan tékozlással munkáim jórészt elkallódnak szinte a világban, s nincs róluk egy jegyzet, fotó, nyom. Nem tudok elszámolni önmagammal.” (Haller József: *Beszélgetés önmagammal*, Látó, 1994.)

Artefaktum

Ezt a művészi-emberi gyötrődést, amelyről az idézett önvalomásban beszélt, kortársai, barátai jól érzékelték, mint ahogy azt is, nem szerette a reflektorfényt. Műveinek üzenete azonban ma és talán a mindenkori szemlélő számára érvényes, minderről Markó Béla így fogalmazott egy méltatásában:

„Halálosan pontos vonalait, takarékos formáit szemlélve be kell látnunk, hogy mindig, minden alkotásában ott van az intellektuális gyötrődés: megtalálni azt a szabadságot, amely a másik embert nem taszítja rabságba. Ezt egyébként, azt hiszem, úgy hívják, hogy: szeretet. [...] Ne pazaroljuk el Haller Józsefet! Ne pazaroljuk el a tőle megtanulható szeretetteljes szabadságvágyat! Legyen ott a mindennapjainkban!” (Markó Béla: *Rajz hó alatt*, Népszerűség, 2018.)

MÁRTON EVELIN

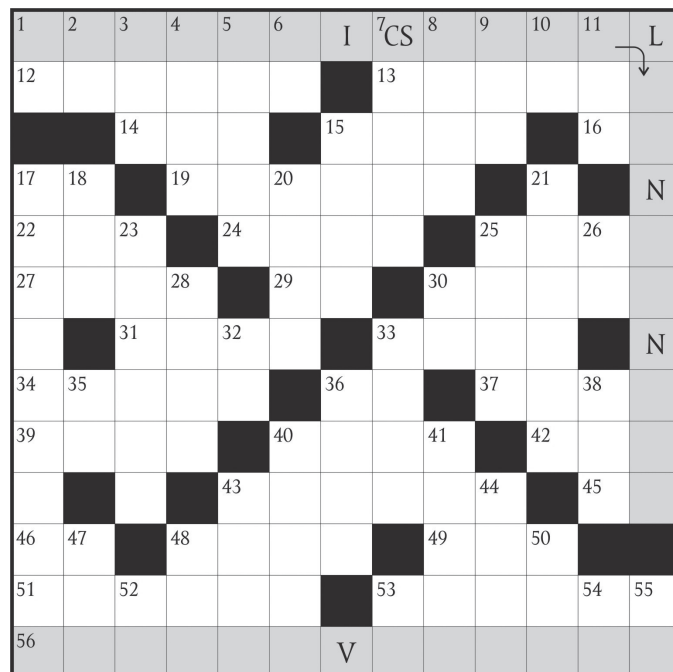
Szeptemberi évfordulók

- 1 – 145 éve született Edgar Rice Burroughs amerikai író
50 éve halt meg François Mauriac francia író
620 éve halt meg Franco Sacchetti olasz író
- 2 – 180 éve született Giovanni Verga olasz író
120 éve halt meg Aron Densușianu román kritikus
- 5 – 270 éve született Robert Fergusson skót költő
- 6 – 120 éve született Lauri Sakari Viljanen finn költő
- 7 – 150 éve született Alekszandr Ivanovics Kuprin orosz író
- 8 – 190 éve született Frédéric Mistral provence-i költő
90 éve született Petre Sălcudeanu román író
- 9 – 50 éve halt meg Csűrös Emília erdélyi író
- 10 – 130 éve született Franz Werfel osztrák író
- 11 – 90 éve született Szabó Gyula
- 12 – 360 éve halt meg Jacob Cats holland költő
- 14 – 60 éve halt meg Mitszosz Karagatszisz görög író
440 éve született Francisco Gómez de Villegas y Quevedo spanyol író
- 15 – 95 éve halt meg René Ghil francia író
- 16 – 195 éve halt meg Franciszek Karpiński lengyel költő
130 éve született Avigdor Hameiri héber író
- 17 – 200 éve született Émile Augier francia író
- 18 – 50 éve halt meg Görög Ferenc erdélyi történész
190 éve halt meg William Hazlitt angol író
- 20 – 130 éve halt meg Alphonse Karr francia író
60 éve halt meg Fjodor Ivanovics Panfjorov orosz író
- 160 éve született Rákosi Viktor író
45 éve halt meg Saint-John Perse francia költő
- 21 – 160 éve halt meg Arthur Schopenhauer német filozófus
145 éve született Henric Sanielevici román író
- 22 – 110 éve született Faludy György
250 éve született Kis János költő
75 éve halt meg Vikár Béla műfordító
- 23 – 370 éve született Jeremy Collier angol költő
150 éve halt meg Prosper Mérimée francia író
155 éve született Orczy Emma magyar származású angol író
- 24 – 110 éve született Vas István író
- 25 – 120 éve született Henri Jacquier romániai francia filológus
50 éve halt meg Erich Maria Remarque német író
90 éve született Ungvári Tamás író
- 26 – 60 éve halt meg Bán Aladár magyar műfordító
30 éve halt meg Alberto Moravia olasz író
45 éve halt meg Jakob Paludan dán író
100 éve született Hárs Ernő magyar költő
220 éve halt meg Michael Denis osztrák költő
- 28 – 50 éve halt meg John Dos Passos amerikai író
- 29 – 80 éve halt meg Eduard Claparède svájci pszichológus
200 éve halt meg Antonin Jaroslav Puchmajer cseh költő
210 éve született Elizabeth Gaskell angol írónő
40 éve halt meg Szenczei László erdélyi író
130 éve halt meg Alphonse Karr francia író
- 30 – 140 éve született Zsögön Zoltán erdélyi költő
125 éve született Werner Johann Guggenheim svájci író
? – 395 éve halt meg Thomas Lodge angol költő

Némaság

VÍZSZINTES: 1. **Thomas Carlyle gondolata; első rész.** 12. Pléd, pokróc. 13. A mai Románia része. 14. Albán hírügynökség. 15. Benedek ...; meseíró. 16. Igen, oroszul. 17. Fél mérő! 19. Papírsárkányt reptet. 22. Oszmán tiszti rang. 24. Rara ...; ritka madár (latin). 25. Vezetékben kering. 27. Kolostoráról híres bolgár hegy. 29. Estefele! 30. Formális (követelmény). 31. Vél, gondol (népies). 33. Egyiptomi isten. 34. Vármegyei eljáró volt. 36. A tantál vegyjele. 37. Jelenleg. 39. Fénycső gáza. 40. Földtörténeti kor. 42. Becézett Glória. 43. Svájci város lakója. 45. Baum varázslója. 46. Európai Közösség, röviden. 48. Szép Ernő műve. 49. Robbanószer rövid neve. 51. Francia költő (Léon). 53. Böllért hívó. 56. **Thomas Carlyle gondolata; második, befejező rész.**

FÜGGŐLEGES: 1. Az asztácium vegyjele. 2. Zanzafejl! 3. Csernátóni várrom. 4. Golden ...; San Francisco híres hídja. 5. Nagy testű papagájfajta. 6. Szóvég! 7. Furfangos. 8. ... vág; régi gyógymódot alkalmaz. 9. Egykori német állam névbetűi. 10. Délelőtt! 11. Csomót bont. 15. Magyar gyógyszergyár. 17. Dán író, rövidebb nevén. 18. Mennyei. 20. Mókus, régies szóval. 21. Latin költő. 23. Minden részletre kiterjedő. 25. Alvás közben látjuk. 26. Csak félig! 28. Vándorlaskori nép volt. 30. Költői indulatszó. 32. Izomkötő szalag. 33. ... Reid; filmszínész. 35. A szelén vegyjele. 36. Becézett Terézia. 38. A Balaton vizét vezeti le. 40. Hűsítő édesség. 41. Változik a kamasz hangja. 43. A másikkak. 44. Mozgatható (vagyon). 47. Felső végtag. 48. Angyalrang. 50. Magyar őszvezer. 52. Növényi rész! 53. A -ve képzőpárja. 54. Hosszú morzehang. 55. ...-móg; zsörtölődik.

A *Helikon* 2020/15-ös lapszámában közölt *Boldogság* című rejtvény megfejtése: **örömrre várni maga is öröm.**

R. T.

Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului local Cluj-Napoca. Kiadványunkat Kolozsvár Polgármesteri Hivatala és Városi Tanácsa is támogatja. Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale. Kiadványunk a Kulturális és Nemzeti Identitás Minisztériumának támogatásával jelenik meg.

Alapító főszerkesztő:
SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő:
KARÁCSONYI ZSOLT
vers, műfordítás

Főmunkatárs:
EGYED EMESE
KIRÁLY LÁSZLÓ
SZÓCS ISTVÁN
Lapterv: ÁRKOSY ISTVÁN; Számítógépes tördelés: FAZAKAS BOTOND; nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont

Szerkesztőség:
DEMETER ZSUZSA: kritika
HORVÁTH BENJI: Pavilon 420, Artefaktum
PAPP ATTILA ZSOLT: film, interjú

MÁRTON EVELIN: próza
MÁRCUȚIU-RÁCZ DÓRA: honlap
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő
DEÁK JUDIT: szerkesztőségi titkár